

A bécsi Magyar Hirmondó (1789—1803)

KÓKAY GYÖRGY

1

Nemzeti nyelvű hírlapirodalmunk a XVIII. század végén a magyar felvilágosodás politikai, nyelvi és irodalmi mozgalmaival kapcsolatosan jött létre. Megindulását és viszonylag gyors kifejlődését részben e mozgalmaknak, részben pedig a felvilágosodott abszolutista uralkodók, elsősorban a *II. József* alatti enyhébb cenzúra-viszonyoknak köszönheti. Jellemző, hogy első magyar nyelvű újságunk, a Pozsonyban 1780-ban indult *Magyar Hirmondó* után közvetlenül következő hírlapjaink nem is hazánk területén, hanem Bécsben jelentek meg. Így Bécs — *Bessenyei* és a többi testőr-íróink révén — nemcsak nemzeti irodalmunk újjászületésének, hanem a magyar időszaki sajtó kifejlődésének is színhelyévé vált. Itt indította meg 1786-ban a *Magyar Kurirt Szacsvay* Sándor, nemzeti hírlapírásunk első kiemelkedő, felvilágosult szellemű alakja.

Kevésbé ismert e korszak másik jelentős újságja, a szintén Bécsben megjelenő *Magyar Hirmondó*, amelyet *Görög Demeter* és *Kerekes Sámuel* szerkesztett, és amely 1789-ben indult *Hadi és Más Nevezetes Történetek* címmel. E lapot az a körülmény teszi jelentékennyé, hogy körülötte ott találjuk a kilencvenes évek reform-mozgalmainak legkiválóbb képviselőit. Indulására a nemességnek a *II. József* uralkodása végére kifejlődő ellenzéki, nacionalista mozgalma adott alkalmat. A lap szerkesztői e mozgalomnak a legnemesebb irányzatát képviselik: nem a rendi kiváltságok sérelmét, hanem a nemzeti követeléseket hangsúlyozták, elsősorban nyelvi és irodalmi téren. Élesen elítélték e nacionalizmus üres külsőségeit, és inkább gazdasági és kulturális reformokat sürgettek. Ezáltal kapcsolatba kerültek a magyar értelmiség legkiválóbbjaival — elsősorban az írókkal — akiknek a törekvéseit lelkesen támogatták. A reformokért küzdő értelmiség radikális képviselői közül néhányan egészen közeli viszonyban voltak; mindenk előtt *Hajnóczy* Józseffel, aki egy ideig közvetlen munkatársuk is volt. Természetesen sem a cenzúra-viszonyok, (főleg a későbbi években) de maguk az események sem tették azt lehetővé, hogy lapjukban mindvégig egyformán éles és radikális irányzatot képviseljenek. De ellentmondásaikkal és látszólagos hiányaikkal is lényegében a korszak bonyolult viszonyait tükrözték, és azokat a társadalmilag fejletlen állapotokat, amelyek között a haladás híveinek harcolniuk kellett. A változó körülmények ellenére is két területen változatlan maradt mindvégig a programjuk: a nemzeti nyelvért és irodalomért folytatott harc — és azon igényük terén, hogy olvasóikat szélesebb látókörű, az európai események között is tájékozódni tudó, reformok irányában fogékony emberekké neveljék.

Indokolt tehát, hogy alaposabban megismerjük e hírlapunkat, és ne tekintsük első újságainkat egyszerűen „színtelenek”-nek és „naivok”-nak, mint ahogy azt *Ferenczy József tette hírlap-történetében*.¹ A valóság éppen az, hogy e lapjaink — természetesen a kor hírlapírásának színvonalán — gyakran színesen tükrözik az eseményeket és nem egyszer arról tanúskodnak, hogy szerkesztőiknek határozott mondanivalóik és célkitűzéseik voltak. Úgy is mint ennek az eseményekben és törekvésekben oly gazdag korszaknak forrásai, de úgy is, mint koruk szellemi mozgalmainak jelentékeny tényezői méltán tarthatnak nagyobb érdeklődésre számot nemcsak a szorosabb értelemben vett sajtótörténeti kutatásoknál, hanem a magyar társadalom- és irodalomtörténet tanulmányozásánál is.²

A bécsi *Magyar Hirmondó* 1789. július 7-én indult. Megjelenésére látványosan a török háború adott okot; erre vall legalábbis első címe (*Hadi és Más Nevezetes Történetek*), és az első számok tartalma. A valóságban azonban nem csupán, sőt nem is elsősorban az volt a szerkesztők célja, hogy olvasóiknak a háborús eseményekről beszámoljanak, hanem ennél sokkal jelentősebb volt a programjuk. Az 1788—1789-es török háború a végsőig fokozta a nemesség elkeseredését *II. József* uralma ellen. E rendi mozgalom, bár tartalmazott szűk osztályérdekeket feltű szempontokat is, mégis azáltal, hogy a nemzet hagyományait és sajátosságait semmibe vevő uralkodó intézkedései ellen irányult, az egész nemzet érdekeit is szolgálta. Az erőszakosan germanizáló rendeletek visszahatásaképpen újra divatba jön a nemzeti viselet és fellendül az a mozgalom, amely a magyar nyelv kifejlesztéséért száll síkra. A *Hadi Történetek* írói ebbe a nemesi nacionalista mozgalomba kapcsolódtak bele újságuk által.

Az előfizetési felhívásként kiadott *Tudósítás*-ban ezt írják: „Ha megtekintjük, hogy annyi jeles Hazánkfiai összevetett erővel iparkodnak a tudományoknak Hazai Nyelvünkön való gyarapításán, . . . lehetetlen, hogy az érzékeny Hazafinak szívét az öröm el ne fogja. E nemes példa minket is fel gyulasztott képzelvén ezen idő szakaszszát egy olyan szerentsés Epokának, mellyben Magyar Nemzetünk fényét s magával született erejét mind kardjával, mind pennájával meg mutathatja.”³ A haditudósítások mellett tehát a nemzeti kultúra fejlesztését akarják szolgálni. Gondot fordítottak az ifjúságnak az újságolvasás által való nevelésére is, folytatva ezzel elődeik hagyományát:⁴ „Fő tzielünk a Magyar Ifiúság: arra tehát a kegyességre nagyon kérjük Tittl. Director vagy Professor Urakat, hogy a szegényebb tanulóknak neveit, kik, mind a tudományokban, mind a szeléd maga viselésekben első, fel-küldeni méltóztassanak, hogy azoknak Írásunkat ingyen le küldögethessük. Mi itten sem a külömbféle hitet vagy vallást, sem a Nemzetet tekintetbe nem vesszük, tsak hogy a jeles Ifiu a Hazai nyelvet értse.”⁵ Már e sorok is felvilágosodott gondolkozásra vallanak társadalmi, nemzeti és vallási téren egyaránt.

Az 1789. július 7-én megjelent első számban már arról számolhatnak be, hogy felhívásuk nem talált süket fülekre. „Hozzánk annyifelől utasított leveleik az előfizető Uraknak, s azokban született nyelvekhez, s írásunkhoz mutatott hajlandóságok elegendőképpen bizonyítják, mennyire betsüljék a közjóra tzelőző igyekezetet.”⁶ Néhány hónap múlva, a szeptember 25-i számban szintén lapjuk megértő fogadtatásáról írnak: „Minden renden lévő

kedves Hazánkiai, hozzánk gyakor izben botsátani méltóztatott betses Leveleikben erántunk való indulatjokat, s szives igyekezetü foglalatosságunkkal való tökéletes megelégedéseket úgy tették nyilván valóvá; hogy reánk olly szép neveket ruháztak, amellyeket tsak az által érdemelhet valaki, ha szembe tűnőképpen meg-bizonyítja, hogy Hazája boldogságának kész minden tehettségét fel-áldozni.”⁷ E cikkben is „született nyelvünk” szeretetére, megbecsülésére való nevelést és ezáltal a „pallérozott nemzetek boldogságában” való részesülést nevezik lapjuk főcéljának. Végre az október 23-i számban nyíltan kimondják: az újságot nem szándékozzák a béke helyreálltával se megszüntetni, hanem más címen tovább folytatják. Mindazt közölni akarják, „amit egy magyarnak, úgy mint magyarnak különösen hazájáról; úgy pedig, mint okos embernek s világ lakosának, más esmeretes országairól s tartományairól is a világnak tudni szükséges, hasznos és gyönyörűség.”⁸ E másik szempont és cél: a haza és a világ eseményeiről való tájékoztatás ígérete szintén nagy jelentőségű, ha tekintetbe vesszük, hogy a nemesség nagy része parlagi, a saját kúriáján túl nem látó s a világ eseményeivel nem törődő életmódot folytatott. *Bessenyei A filozofus* c. vígjátékában Pontyiról azt is megtudjuk, hogy újságot sem olvas, hanem csak a kocsisa által értesül a politikai eseményekről. A nemességnek e világtól és egymástól való elzárkózottsága ellen vette fel a harcot tíz évvel ezelőtt *Rát* Mátyás is, az első magyar újságnak, a pozsonyi *Magyar Hírmondónak* a szerkesztője. Az 1779-ben kiadott „Előre való tudakozás” szerint ő is azt tekintette lapja főfeladatának, hogy változtatson azokon az állapotokon, amelyek szerint „hazánk fiai oly szertelen esmeretlenségben élnek, mint a fereg a dióban.” De Pontyinak nemcsak a politikai, hanem a földrajzi ismeretei is nagyon hiányosak voltak. Erre is gondolhattak *Görögék*, amikor lapjukhoz időnként térképeket is mellékeltek, melyeket az ő anyagi támogatásukkal, legkiválóbb rézmetszőink készítettek.

Az újság megindítására a török háború csak alkalom volt. A szerkesztők valószínűleg ezzel akarták a közönség érdeklődését vállalkozásuk iránt felkelteni, azoknak a köröknek a figyelmét pedig, amelyek ellenségesen nézték a nemzeti nyelv és irodalom megújításának ügyét, elterelni valódi céljukról. Ez magyarázza meg azt, hogy az első számok jóformán nem is hírlap-formában jelentek meg, hanem csaknem kizárólag a török háború történetét tartalmazták folytatásokban; és azt is, hogy valódi programjukat csak később, időről időre halogatva tárták fel.⁹ Vállalkozásuk, mint láttuk, nem talált részvétlen fogadtatásra.

2

Kik voltak a szerkesztők — és kik az olvasók? *Görög* Demeter és *Kerekes* Sámuel nevéhez fűződik az újság megindításán kívül csaknem egész fennállása a lapnak (amely kiválásuk után rövidesen megszűnt). Mindketten Bécsben nevelődtek; *Görög Kolonics* László gróf mellett, *Kerekes* pedig a *Dobozy* családnál. *Görög* Demeter egyébként Szabolcs megyei köznemesi családból származott.¹⁰ Ő is, akárcsak annak idején *Bessenyei*, felcserélte tiszántúli sáros hazáját Béccsel, a XVIII. század végének fényes világvárosával, amely a felvilágosodásnak is egyik gócpontja volt. Iskoláit elő-

zöleg Debrecenben, Ungváron és Nagyváradon végezte, Bécsben pedig jogot hallgatott. A nagyvárosi élet örömei és a főúri környezet kényelme (melyhez nevelői állása révén jutott) —, sok kortársával ellentétben — nem elémítette ki becsvágyát. Azért tanult és dolgozott, hogy szabad idejében elmeheessen jóbarátjának, *Kerekes Sámuelnek* a lakására, amely a bécsi magyar testőrírók találkozóhelye volt.¹¹ Itt szőtték terveiket azok a fiatal magyar írók, akik a császárvárosban belekóztoltak a modern európai kultúrába, hogy miként lehetne ebbe az elmaradt Magyarországot is bekapcsolni. Ezeken a megbeszéléseken az írókon kívül a bécsi magyar értelmiség más tagjai is résztvettek: testőrök, orvosok, szerzetesek és diákok. *Széchenyi Ferenc* titkárával képviseltette magát. Kapcsolatban álltak ugyanis a haladó és nemzeti érzelmű főnemessel is. Vállalkozásukat (melynek gondolata nyilván ezeken a megbeszéléseken merült fel) *Széchenyi Ferenc* kívül *Festetics György* is támogatta. E vállalkozás nemcsak az újság kiadásából, hanem az ahhoz csatolt térképek és költséges rézmetszetek készítéséből is állott. Az a nagy apparátus, amelyet e metszetek elkészítése céljából foglalkoztattak, a legkiválóbb magyar rajzolókból, és rézmetszőkből tevődött össze. A lap jövedelmét és támogatóik anyagi segítségét jórészt erre a célra használták fel.¹²

Az, hogy a szerkesztést miképp osztották meg egymás között, nem tűnik ki az újságból. Ha szerepel is nevük a lapon valamilyen vonatkozásban, többnyire egymás mellett olvasható mindkettőjüké. Minden jel arra mutat, hogy a legnagyobb egyetértésben működtek egymás mellett. „Ketten ugyan, de mindenkor egy lélekkel dolgoztak ők már 12 esztendőktől fogva edes Hazájoknak szentelt igyekezetekben” — írja a *Magyar Hírmondó* egyik későbbi szerkesztője *Kerekes* halála alkalmával. A hetenkint kétszer megjelenő újság szerkesztése két személy részére is ferasztó munka lehetett. „Mit tégyen minden héten kétszer, még pedig nagy sietséggel (amit t. i. az ily Munka kíván) az Érdemes Közönség elébe ki dolgozott Munkát botsátani; s mennyi fáradságba kerüljön olyan Documentumok után irni most, hogy idővel azokra mint egy igazság kútfejére mehessenek a História Írók, bizonyosságért; mit tégyen mondom, nem tsak mára, hanem sok esztendők előre irni: azt tsak a dolognak esmerői, s a Munkák igaz érdemének értelmesebb meg fontolói tudják meg ítélni.”¹³ *Kerekes* korai halálát és *Görög* egészségének megromlását is jórészt e ferasztó munka okozhatta.

Kerekes halála után, 1800-tól kezdve rövid ideig *Takács József*, majd *Sándorffy József* dolgozott a *Magyar Hírmondó* szerkesztésén, később pedig *Kömlei János* és *Császár József*. Végül *Márton József* volt *Görög* Demeter szerkesztő-társa, akinek udvari nevelői kinevezésével 1803. március 29-én végleg meg kellett szűnnie a lapnak.

Az olvasók, mint már láttuk, szívesen fogadták az újabb bécsi magyar hírlap indulását. A továbbiak során, a későbbi számokban is több ízben olvashatunk elismerő sorokat az előfizetők köréből. 1790 elején egy nagyidai olvasójuk levelét közlik, melynek írója szintén dicséri *Görögék* vállalkozását: „Melly nagy háládatossággal tartozik a Magyar Haza, az Urak nemessen törekedő Társaságának, azt minden egyenes ítéletű Hazafi által láthatja. Mert tsak hat hólnapok le folytával is sokat tsinált ezen érdemes kis Társaság annak ki pótolására, amit Öseinknek káros szunnyadozása el mulatott¹⁴...”

Nem is panaszkodnak —, ellentétben főleg az egykorú folyóiratokkal — az olvasók részvétlensége miatt. Előfizetőik számát illetően elfogadhatjuk Márton Józsefnek, az utolsó szerkesztőnek adatait reális számnak. Szerinte 1803-ban a *Magyar Hirmondó*nak „mintegy 1300 előfizetői... a Magyar Kurir íróinak adattak által, hogy újságaikat a félesztendő végéig a Hirmondó volt olvasóinak is küldöznék.”¹⁵ Ezt a számot erősíti meg *Légrády* Imre udvari ágens is, aki naplójában ugyanannyi előfizetőről tud, mint Márton: „... Végre 1801-nek vége felé Márton, ki annak folytatását Lőcséből Bécsbe érkezvén átvette; s 1803-ban Decsy Sámuelnek, a Magyar Kurir kiadójának 1300 előfizetővel végképp át is adta.”¹⁶ Ez a szám a korabeli viszonyokhoz képest aránylag magasnak mondható és azt jelenti, hogy az olvasók száma ennél is lényegesebben nagyobb volt. Láttuk ugyanis, hogy egyes helyekre, főleg az iskolákba ingyen is küldték az újságot; és valószínűleg olvasták a korabeli olvasó-kabinetekben és klubokban is. Sőt ehhez még hozzávehetjük azokat is, akikhez bár csak közvetve, de mégis eljutottak a Magyar Hirmondó hírei: azokat a parasztokat, akiknek egyes jegyzők felolvasták az újságot.¹⁷ A *Magyar Hirmondó* népszerűségben túlszárnyalta a kor többi magyar hírlapját, és három évtizeddel később is úgy beszéltek róla, mint olyan lapról, amely jelentős mértékben hozzájárult a magyar újságolvasóközönség kialakulásához.¹⁸

Az olvasók társadalmi összetételére vonatkozóan *Szekeres* Atanáz cenzor egyik felterjesztéséből az derül ki, hogy a *Magyar Hirmondó*nak majdnem kizárólag rendi előfizetői voltak.¹⁹ A lap megindításával kapcsolatban már láttuk, hogy *Görögék* vállalkozásának egyik indítéka az a nemesi mozgalom volt, amely *II. József* rendeleteinek a visszahatásaképpen fejlődött ki, és amely a nemzeti sajtóosságokért, a magyar nyelvért és viseletért, valamint az alkotmány visszaállításáért szállt síkra. E mozgalom 1789-ben, tehát a lap indulásának az évében még számíthatott az egész nemzet támogatására; bizonyos reménykedéssel tekintett rá a parasztság is.²⁰ A polgárság (amely Nyugaton a nemzeti sajtó létrehozója volt), hazánkban a XVIII. század végén még nagyon fejletlen és nagyrészt nem is magyar. Értelmiségünk ebben az időben már kialakulóban van ugyan, de társadalmi és világnézeti ellentétek következtében, távol áll attól, hogy egységes rétegnek nevezhesük. Nem csoda tehát, ha ilyen viszonyok között a hírlap előfizetői is elsősorban a köznemesség köréből kerülnek ki. (A főnemeselek közül csak elvétve akadt olyan, aki támogatta volna a nemzeti mozgalmakat.) Valószínű, hogy az értelmiség körében is olvasták *Görögék* lapját. Erre vallanak az újság cikkei, melyekből gyakran az derül ki, hogy írók, tanárok, jegyzők és papnövendékek szorgalmas olvasói voltak a bécsi magyar hírlapnak. De ebben az időben még nem mindig lehet éles megkülönböztetést tenni nemesi és értelmiségi elemek között, tekintettel arra, hogy az utóbbi éppen akkor volt kifejlődőben és kettejük közti határok gyakran elmosódtak. Így érthető, hogy a fent említett cenzori jelentés csaknem kizárólag rendi előfizetőkről beszél. Az előfizetőkön kívül, mint láttuk az iskolák ifjúságára is számítottak, mint olvasóközönségre, és nekik ingyen küldték meg a lapot. Folytatták ezzel a hazai latin nyelvű újságok által megkezdett és a pozsonyi *Magyar Hirmondó* által is átvett hagyományt, mely szerint az újságolvasást az ifjúság iskolai nevelésében segítő eszköznek szánták.²¹ — A parasztság

természetesen nem gondolhatott arra, hogy újságot járasson: az anyagi és szellemi elesettségben élő néphez azonban mégis eljutott a magyar újság: egyes helyeken a jegyzők felolvasták az összegyűlt parasztok előtt a magyar hírlapok híreit. Jellemző, hogy még ezt is milyen veszélyesnek találta a hatalom a maga szempontjából: attól félt, hogy gondolkodóbbak és tanultabbak lesznek a parasztok és politikai ismeretekre tesznek szert.

A *Magyar Hírmondó* szerkesztői az olvasókkal elsősorban levelezők által igyekeztek kapcsolatot tartani. Tudatosan törekedtek arra, hogy minél nagyobb levelező-gárdájuk legyen külföldön és belföldön egyaránt. „Mi azon igyekezünk minduntalan, hogy Munkánkat minden módon tökéletesítsük. Neveljük e végre hova tovább, mind a Hazai, mind a külső Országokbéli hiteles és serény Levelezőinknek számát.”²² Levelezők tudósítottak a hadi eseményekről. Tábori tudósítók kiegészítették a kancellária jelentéseit saját élményeikkel. De nemcsak a táborokban, hanem az egész országban voltak a lapnak levelezői, akik időnkint egy-egy levélben megírták vidékük nevezetesebb eseményeit. E beszámolók alapján megelevenedik előttünk a XVIII. század végi magyar falvaknak és városoknak az élete. Legtöbbször ugyanis nem rendkívüli eseményekről, — amelyek a régi újságok kedvelt témái voltak — hanem a mindennapi élet egyszerű történéseiről és a vidéki embert érdeklő kérdésekről tudósítanak. Gyakran olvashatunk az időjárásról, a termésről, a gazdasági kérdésekről, a gyakori tűzvészekről, és árvizekről, valamint bálokról, népszokásokról és betyárokról. A mai olvasóra éppen azzal hatnak, hogy realisan ábrázolják a XVIII. század végi magyar vidéki élet sivárságát és szürke eseménytelenségét. A gazdasági és kulturális téren egyaránt elmaradt ország szomorú képét tükrözik e tudósítások. De bizonyítják azt is, hogy ez az elmaradás nem csak belső okok következménye. A *Magyar Hírmondó* egyes cikkeinek visszhangja azt mutatja, hogy az igény megvolt a fejlődés iránt. Különösen a gazdasági és a kulturális vonatkozású közlemények találnak élénk visszhangra az olvasók körében. Többször sietnek pl. egymás segítségére jó tanácsokkal a gazdák. Egy alkalommal ezt olvashatjuk a *Magyar Hírmondó*-ban egy pesti olvasó tollából: „Több rendbéli szomorú tudósításokat olvastam mostanság a Hírmondóból, a sokféle uralkodó marha-dögről. Ezen nagy veszélynek el-hárítására, kívántam az itt következő könnyű orvosságokat közönségesen ki-hirdettetni a Hírmondó által. Ha talán tudták is ezeket már némellyek: azért meg ne vessék, hanem tegyenek új próbákat velek. . .”²³ Az irodalom iránt érdeklődni kezdő közvéleményre jellemző, hogy örömmel üdvözlik a lap olyan kezdeményezéseit, amelyek a könyvolvasás népszerűsítését szolgálják. 1802 decemberében Veszprémből pl. ezt írják: „Igen hasznos feltétel valóban, melly szerint az Urak jövendőben a Hazában kijött, vagy az azt illető könyveket Olvasóikkal közölni kívánnyák. Így kedves munkáikat még kedvesebbé teszik, s némű néműképpen kipótollyák azon szükségét, mellyet lát Hazánk a Tudós Ujságnak fogyatkozása miatt. Azon kívül is most a békesség idején ki ki örömet mulatoz a szelid Muzsákkal. Én részemről ígérem, hogy a mi nálunk, vagy a szomszédságban kikél a Nyomtató Prés alól, időről időre a közlés végett tudtokra adom az Uraknak. . .”²⁴

A tábori és a hazai tudósítókön kívül külföldön is voltak a *Magyar Hírmondó*-nak levelezői. Így pl. a franciaországi eseményekről részben a

párizsi levelek alapján számoltak be.²⁵ E levelezők azokról az eseményekről is hírt adtak, amelyek a külföldi újságokban nem jelentek meg. Egyik tudósítójuk Hollandiából pl. ezt írja: „Ami nevezetes újságok vagynak itten, azokat bőven megtalálják az Urak a Leydai Frantzia Ujságban; azért nem is irok egyebet, hanem amit most olvasék magam is egy magános hiteles tudósításból: hogy Antverpia erősségét vijják a Frantziák.”²⁶

De nemcsak tudósítók, hanem olvasók is voltak külföldön. Ezek elsősorban az idegenben tanuló magyar diákokból kerültek ki. Egy alkalommal az olasz Ticinumban tanuló erdélyi papnövendékek egyikének levelét közlik. Írója arról számol be, hogy miként fogadták ott *Görögék* újságjának első számait. Mindenkinek nagyon tetszett. Boldog, hogy javíthatott az újság által azon a nem éppen kedvező véleményen, amely az olaszok körében a magyarokról el volt terjedve. „Be dugtam tsak mutatásával is az Olaszoknak szájokat, akik eddig a Magyar Nyelvet pallérozatlan durvasággal vádolták, s egy olly goromba és alkalmatlan nyelvnek tartották, amellyen nem tsak irni; de még okossan sem lehet beszélni.” Örömmel állapítja meg: „Már nem kéntelenítettém többé azon bal itélet tételeket is, szivemnek nagy keserűségével elnyelni, amillyeneket széltire tettek az Olaszok ditsó Nemzetünkről. — Sokszor kellett az úton hallanom: A Magyar egyebet nem tud, hanem ölni s vágni.”²⁷

A szerkesztők és az olvasók között kialakult kapcsolatot és jó viszonyt csak néha zavarta meg kisebb-nagyobb, legtöbbször az előfizetésekkel kapcsolatos nézeteltérés. Ezeknek javarésze a postán előforduló mulasztások és visszaélések miatt adódott. Akadtak ezen kívül olyan olvasók is, akik adósak maradtak az előfizetéssel, és miattuk, saját bevallásuk szerint, több, mint négyezer forint kárt szenvedtek. Ezt leszámítva, mint láttuk, a *Magyar Hirmondó* szerkesztői olvasóikkal, tudatosan kiépített levelező-hálózatuk által, közvetlen és jó kapcsolatot tartottak fenn. E levelezőknek köszönhető főleg az, hogy lapjuk nem csupán más újságokból átvett hírekből állott, hanem abban, noha Bécsben jelent meg, a hazai események is tükröződtek. A különböző vidékek olvasói így jobban megismerhették egymás életét és közelebb kerültek egymáshoz. A *Magyar Hirmondó* szerkesztői olvasótáboruk kinevelése révén hozzájárultak ahhoz, hogy a nemesi társadalom egy része és az értelmiség fogékonyabbá vált a reformok és a nemzeti kultúra művelése iránt. És ez az olvasótábor rendszeresen tájékozódhatott az újság hírszolgálatával. az európai eseményekről is.

3

A *Magyar Hirmondó*, szerkesztőinek azt az ígéretét, hogy mindent közöl, „amit egy magyarnak úgy mint magyarnak különösen hazájáról, úgy pedig, mint okos embernek s világ lakosának a világ más országairól tudni szükséges” becsületesen beváltotta. Az újságban megtaláljuk a legfontosabb hazai és külföldi eseményekről szóló tudósításokat, természetesen jórészt még a XVII—XVIII. századi „referáló” stílusban. Ez nem jelenti azonban azt, hogy az újság csak más lapokból „kiollózott” hírekből állott. Már indulásuk előtt határozottan elutasították a szerkesztők e módszert, amikor az előzetesen kiadott *Tudósítás*-ban így írtak: „Ezen Irásunkat nem

minden szemetből szedett újságokkal töltjük meg, hanem azokat a tudósítá-
sokat írjuk belé, mellyeket a Táboroktól a Hadi Kantzelláriának fel szoktak
küldögetni és amellyeket nekünk a Táboroknál lévő leveledző Esmeróink
Postánként meg irogatnak, vagy amiket négy a tsatáktól nem messze
nyomtatott, és végre itt Bétsben tsak a nagyobb Urasság kezében forgó
írott hiteles Ujságok foglalnak magokban.”²⁸ Híreik forrásai tehát csak
részben voltak más újságok, részben saját levelezőik által közöltek híre-
ket. Ez nemcsak a török háborúval kapcsolatos tudósításokra, hanem
a későbbiek folyamán, egész hírszolgálatukra is vonatkozik. Közleményeik
harmadik fajtája az, amelyet nem levelezőktől és más újságokból, tehát nem
idegen forrásból vesznek át, hanem saját maguk írnak. Ilyenek főleg termé-
szetesen a bécsi eseményekről szóló tudósítások és azok az irodalmi, nyelv-
művelési és egyéb kezdeményezések, amelyek tőlük indultak ki. De az
idegen forrásokból származó híreket se változtatás nélkül közlik: rövidíte-
nek rajtuk, vagy megjegyzéseket fűznek hozzájuk; mondanivalójuk már
áttöri a referáló hírszolgálat merev formáit.

A francia forradalom évében indult újság megjelenése után hamarosan
közölni kezd híreket a franciaországi eseményekről. Tudjuk, hogy hazánkba
járt a francia forradalom hivatalos lapja, a *Moniteur*. *Batsányi* is felhossa
védelmére, hogy aeraris úton lehetett rá előfizetni.²⁹ De a franciául nem
tudók számára a fiatal magyar sajtó juttatta el a forradalomról szóló híreket.
Őz Pál önvédelmében már ezekre a magyar lapokra hivatkozott, amikor azt
mondta, hogy nem csoda, ha ő és társai el voltak telve a republikanizmus
eszméjével, „mert hiszen . . . annyi mindenféle forradalmi írásmű fordult
meg kezükön, sőt maguk az ujságok is hatósági és királyi engedéllyel állan-
dóan tárgyalták a forradalmat s ellene vagy egyáltalán nem, vagy csak
igen gyöngé érveket hoztak föl. . .”³⁰ A *Magyar Kurir* mellett *Görögök* lapja
volt az, amely a francia forradalom eseményeiről a legbővebben adott hírt
a korabeli magyar lapok közül. E hírek forrása részben a bécsi hivatalos
lap volt, részben pedig párizsi újságok és levelek. E hírekhez is fűztek időn-
ként megjegyzéseket, melyekből kitűnik, hogy a forradalomhoz való
viszonyuk nem egyértelmű. Olykor elítélően írnak róla. Mindjárt az első
számok egyikében sajnálkozó hangon szólnak Franciaországról, amely
„megszűnt egyszerre olly testet formálni, mellynek feje az Uralkodó.
A hasznos egyet értést a veszedelmeket szülő részre hajlás váltotta fel.”³¹
De ha nem is értenek egyet mindenben a forradalommal (mint ahogy koruk-
ban még a magyar jakobinusok közül is csak kevesen jutottak el idáig),
annak főokát, a nép elnyomását tisztán látják. *Voltaire*-t idézik, a „nagy-
lelkű prófétát” aki már 1764-ben megjósolta az eseményeket: „A világ-
ság lassanként mind messzebb messzebb terjed, úgy hogy tsak alkalmatosság
kell neki, ki-üti magát, és lessz egy szép lárma.” Az ő véleményük az, hogy
a „népen kellett volna könnyíteni, hogy tovább is hasznát s még nagyobb
hasznát vehessék; s mind tsak azt nehezítették. Ezer meg ezer módokat
találtak ki, hogy húzzák vonnyák a boldogtalan Polgárt; de akár mitsoda
szint adjanak bár a huza vonónak, tsak huza vona marad a még-is. . .”³²
A forradalomról elítélően írt véleményükkel kapcsolatban azonban azt
sem szabad el-felejtenuk, hogy a hírlap királyi engedéllyel jelent meg, és
szerkesztői esetleg éppen ezekkel a megjegyzésekkel akarták biztosítani a

forradalmi hírek átjutását a cenzúrán. Mert az a körülmény, hogy a franciaországi eseményeknek olyan nagy teret szenteltek lapjukban, arra vall, hogy „vigyázó szemüket” ők is, akárcsak a magyar értelmiség legkiválóbbjai, Párizs felé fordították. Bármi is volt igazi véleményük, az a tény, hogy rendszeresen tudósítottak a francia forradalomról, önmagában is nagy jelentőségű volt. *Sándor Lipót* főherceg a *Martinovics* per alkalmával a királyhoz intézett emlékiratában azért kárhoztatja a magyar újságokat, mert „azok minden franciaországi eseményről beszámolnak, és közlik az ott tartott gyakran csábító beszédeket. A parasztok pedig (akikhez, mint láttuk már közvetve szintén eljutottak a hírek), nem látják, milyen veszedelmes következményei vannak az ilyen elveknek, ellenkezőleg, tetszenek nekik, és lassankint elsajátítják azokat.”³³ ... A francia forradalom híreinek közlése mellett, másik nagy érdeme az újságnak az, hogy az eseményekről a valóságnak megfelelően számoltak be. *Jászai Rezső*, aki feldolgozta és összehasonlította a *Hadi és Más Nevezetes Történetek* franciaországi híreit a történetírás adataival, arra a megállapításra jutott, hogy kisebb, jelentéktelen eltéréseket nem számítva, az újság adatai teljesen megegyeznek a történelmi tényekkel.³⁴ Teljesítették tehát az önmagukkal szemben támasztott igényt: valóban úgy írtak, „hogy idővel azokra, mint egy igazság kútfejeire mehessenek a História Írók, bizonyosságért...”

Franciaországon kívül figyelemmel kísérték a többi európai ország eseményeit is. Jellemző, hogy ezek közül is elsősorban azokról az eseményekről számoltak be, amelyek akkor Magyarországon a francia forradalom mellett a legnagyobb érdeklődésre tarthattak számot. Így sokat írtak a lengyelországi eseményekről, melyeket, mint tudjuk, a magyar patrióta nemesség is nagy lelkesedéssel és együttérzéssel figyelt. *Kosciuskoról*, a lengyel szabadságmozgalmak vezérééről, valamint nemzeti küzdelmükről gyakran olvashatunk az újságban. Ezek során „többrendbeli” tudósításban számoltak be pl. a krakkói felkelésről. De gyakran tudósították olvasóikat a belgiumi, svédországi, angliai és észak-amerikai eseményekről és mozgalmakról is. Az angliai hírekkel kapcsolatban gyakran rokonszenvüket fejezik ki az angol politikai berendezkedés iránt: „Anglia, boldog példája annak az igazságnak: hogy amelly Polgári Társaságban fundamentomos Férfitjak ülnek a Kormányországban, nem lehet ott tartani az erőszakos, és az egész Társaságot fel-forgató változásoktól...”³⁵ A bécsi hírek között királykoronázásokról, ünnepélyekről, és egyéb kisebb-nagyobb jelentőségű udvari eseményekről olvashatunk.

A külföldi hírekhez fűzött megjegyzéseken is megtaláljuk a szerkesztők felvilágosodott gondolkodásának a hatását. Örömmel közlik pl. az angliai néger-kereskedés megszüntetésének a híret: „A józan világosodás gyümölte az, hogy Dánia példáját már Nagy-Britannia is követé az Embervásárnak eltörlésében. Abban egyezett meg ti. Ápr. 2-dikán mind a két Parlamentom Londonban, hogy a Szeretsenekkel való kereskedésnek lassanként végét kell szakasztani. — Frantzia Ország is követni fogja e részben kétttség kívül Anglia példáját, mert a Sz. Domonkos szigete béli pártütésnek is egy fő oka az volt, hogy a Gazdák valósággal hóhérjaik voltak a magok pénzén vett Szeretsen jobbágyaiknak; kik ha feketék is, tsak ugyan emberek, s ugyan azért vagyon emberi érzések is.”³⁶ Amikor pedig arról számolnak be,

hogy Franciaországban a protestánsok visszakapják jogaikat, a hírt ezzel a megjegyzéssel toldják meg: „A vallás béli visszasság, nem tsinál hát több Bertalan éjtszakáját Frantzia Országban. — Eggy is sok vólt!!!”³⁷

A magyarországi eseményekről természetesen még több mondani-
valójuk van. Az 1790. február 5-i számban közlik *II. József* rendeleteinek a visszavonásáról szóló hírt. Örömmel írják, hogy a fejedelem késznek mutatkozott eddig tett végzéseitől elállni és a koronát is leküldi Budára. A közlemény cenzurázottan jelent meg. *II. József* halála után a köznemesség nagy várakozással tekintett az új király uralkodása elé. Fellángol a nemzeti mozgalom, de gyakran csak külsőségekben nyilvánul ez meg, elsősorban a nemzeti viselet divatjában. *Görögék* is örülnek, hogy „kezd helyreállni a magyar köntös viselete.” Gyakran dicsérő szavakkal emlékeznek meg azokról, akik a nyilvánosság előtt nemzeti öltözetben jelennek meg. De e divat túlzásai és az ilyesfajta üres nacionalizmus ellen — miként *Csokonai* — ők is felemelik a szavukat. Egy alkalommal levelet közölnek, melynek írója helytelennek és túl költségesnek találja e divatot. Felteszi a kérdést: „Nem fogják e az Unokák egykor a szükségest siratni, amit most attyaik a szükségtelen pompával el bujálkodnak? — Miért nem vagytok olly bő kezűek, midőn a Közjóra kellene valamitskét fordítani? — Irod, hogy százanként, ezereként adják ki Naggyaitok az aranyat, a Korona őrző Zászló-Allyaknak fel állítására. s hol van az az érdemes Tudós nállatok, aki azoknak adakozását tapasztalta volna?”³⁸ Jellemző, hogy a „Tördelékek Közlője” szükségét érzi annak, hogy zárójelben megjegyyezze: „Nem tudja még a Barátom, hogy távol lététől fogva születtek már Hazánkknak olly igaz Fijai, akik tudják, s akarják is jutalmaztatni a Hazai Nyelv művelésében Dolgozókat.” Más alkalommal pedig a következő hírt olvashatjuk: „Jul. 19-dikén, a Sáros Vármegyei Zászlóally váltotta fel, B. Palotsai Horváth Ur kormányzása alatt, Sopron Vármegye őrálló seregét. Az említett Vezér Urnak vitézi öltözete olly pompás, hogy olly kettőnek az árrán, könnyen fel lehetne egy Tudós Társaságot állítani. — Tsupán a Tsákója negyvenkét ezer Forintra betsültetik.”³⁹

Beszámol a lap az 1790—1791-i országgyűlésről és a vármegyei gyűlésekről is. Megjegyzi ugyan, hogy a tudósítások terén vannak akadályok. „Sok szép hiteles Tudósításokat iktathattunk volna már mi eddig is Irásunkba, az Ország Gyűléséről: de mivel tudtuk, hogy a Budai Újságírók parantsolatot vettek; mellynek ereje szerént, nem szabad nékiek addig az Ország Gyűlése Történeteiről irni: mig azok Magyar Nyelven ki nem fognak adódni: mi sem akartunk Nemzetünk Oszlop-Embereinek jó végü szokások ellen jární.”⁴⁰ A vármegyei gyűlések előtt felszólítják a megyéket, hogy végzéseiket küldjék meg nekik. Közlik a megyegyűlésekről szóló híreket. A türelmi rendelet tárgyalásával kapcsolatban ezt jegyzik meg: „Adják az Egek, hogy Nemzetünk maga sokszori s közelebbi kárán tanulva, soha többé azon boldogtalan és gyalázatos időket ne engedje vissza térti, mellyekben félni kellett a Magyarnak a Magyartól, a Vallás miá; az Ország Gyűlésein pedig majd leg inkább a Vallás eránt való nehézségek forgottak fenn. — Ha a valásbéli buzgolkodás annyira el nem ragadott volna sokakat közüllünk, hogy a Protestáns hiv Magyar Hazafiakat szintén Pogányoknál alább valóknak nézzék s üldözzék; nem talált volna bennünket olly sok gonosz...”⁴¹

Vallási kérdésekről és a papságról alkotott véleményükön is a felvilágosodás hatása érződik. A vallást ugyan fontosnak tartják a „polgári Társaságok tagjainak,” de harcolnak a vakbuzgóság ellen. A hazafiatlan francia papokkal szemben, akik a „jóigyekezetnek meggátlói”, nem lepkezik ellenszenvüket: „A Papok- kik, míg ő reájok nem került sor, ugyan buzogtak a Haza ügyéért; de mihelyt az el mult hónapban, az 1789. eszt. Nov. 2-dik napjain Végzés fordúlt fel, mellynek ereje szerént, által szállottak a Státus birtoka alá azon Jóságai, mellyek eddig a papok kezeiknél voltak: már mindjárt el felejtkeztek, a Haza eránt való kétszeres kötelességeikről, mellyekkel úgy is tartoznak annak, mint közönségesen minden Hazafiak, s úgy is, mint a Státusnak Tisztviselői. . . Mert nagyon tudja már a Nép is Fr. Országban . . . hogy a Papság is a Polgári Társaságért van, mellynek tehát végső veszedelméből lehető ki szabadításáért nem tsak a felesleges valót; hanem mindenét s még életét is tartozik fel áldozni.”⁴² Hasonlóképpen vélekednek a magyar papságról. Amennyire dicsérik azokat a papokat és papnövendékeket, akik részt vesznek a nemzeti nyelv művelésében, éppannyira elítélik a felvilágosodás ellenségeit. Egy alkalommal Győrből közölnek levelet, melynek írója azért panaszkodik, mert — noha náluk sokan olvasnának — „de egyik Lelki Atya a Farsangi Vasárnapon a könyvek olvasása ellen prédikáll; a másik azt mondja, akik ilyen s ilyen könyveket szereznek, krajtzáron vásárolják a poklot: nem tsuda, ha a félszegek eltántorodnak.”⁴³ Azt javasolja a levélíró, hogy az ilyen népes városban a „fővebb hatalom” a prédikációt az elmondás előtt egy nappal vizsgálja át. Máskor pedig egy jászberényi szerzetes vakbuzgóságáról beszámolva, azt írják, „hogy az ilyen beszéd okos Embert halálra botránkoztat, eggyüü tudatlan hallgatót pedig meg szédíthet.”⁴⁴

A nemesség nagy része a francia forradalom hatására hamarosan feladta nemzeti programját és ellenzékiességét: a rendi alkotmány védelmére szövetséget kötött az uralkodóval. A *Hadi és Más Nevezetes Történetek* feltűnő, kurzív szedéssel közli a király beszédét a rendekhez, mellyel megerősítette „az ő Privilegyiomaikat, Szabadságaikat, Szokásaikat, Jussaikat és Igazságaikat.” E rendi alkotmány visszaállítása a jobbágyok számára a földesúri önkény fokozódását és a nép nyomorának a növekedését eredményezte. *Görögék*, akik, mint láttuk a nacionalista külsőségek ellen is felemelték szavukat, nem maradtak némák a nép szenvedései láttán sem. Ezen a ponton is túljuttotak a rendi mozgalom korlátain és magatartásuk inkább azokhoz a hazafias értelmiségiekhez hasonlítható, akik rádöbbsentek arra, hogy honfitársaik nagy része állati sorban, emberi személyiségük méltóságától megfosztva él abban a hazában, amely a nemesség részére gondtalan életet biztosít. Így gondolkozhattak levelezőik is, akiktől az ilyen híreket kapták. Ő általuk számoltak be a legkirívóbb esetekről. Egy „küföldön élő hazafi” így ír hozzájuk: „. . . Nem nemes szabadság az; hanem minden emberi érzés nélkül való durvaság, midőn a Földes Ur arra hajtja a Jobbágy-Asszonyt, hogy szoptassa kopó kölykeit, vagy midőn többre betsüli agarát, paripáját, mintsem jobbágyát. — . . . Hol tanulnának ezek igazán nemesen gondolkodni, midőn a józan könyv olvasásnak, s az okos és jó emberekkel való társalkodásnak édességét és hasznát meg sem izelítették?”⁴⁵ — A szegény nép nyomoráról és kiszolgáltatottságáról s a vagyonosak fősვნéségé-

ről és lelkiismeretlenségéről számolnak be az újságban 1790 márciusában is. Egy abaújmegyeyei levelezőjük írja: „A hegy-allyán keresztül esvén utam Nov. közepe táján, sok szegény Alföldiekkel találkoztam, kik a szénának nem léte miatt Kövesd, Árokszállása, Kál, Kápolna, s több más helységeikből Heves és Borsod Vármegyéknek; úgy nem különben a Jászságnak is; Tartzalra, Tokajba és S. Patakra jöttek telelni. Nagy megindulást szerzett bennem tsak első meg látások is, ezen nyomorult Ember Társaimnak; de mit nem éreztetett még vélem némelly nagy szállós Gazdáknak érzéketlen fősvénységek, kik nem elégedvén meg az Égnek most is bőven reájok mértt áldásával, még az említett szerentsétleneknek szorultt állapotjokból is hasznót kívántak venni: mert azokat, vonó barmaikkal tett szolgálatjokért, nem az egyenességnek sinór mértéke szerént jutalmaztattak; hanem tsupán azt vetették szegényeknek, amit elégségesnek itélt az ő törvénytelen magok szeretetének tsábitó sugallása. — Több példáját is tapasztaltam én itt fájdalommal az igazságtalanságnak, s a magát mások fogyasztásával hizlalni akaró telhetetlenségnek.”⁴⁶

Az éhező szegény nép és a vagyonosok közötti ellentét is tükröződik az újság híreiben. 1791 februárjában ezt olvashatjuk a lapban: „Szomorúan értjük Heves és Borsod Vármegyékből, hogy ott a Szegénység némelly gyökereket ás a földből, azokat meg szárazsítja, meg örli, s az ekképpen készült lisztből süt kenyeret; mellyel igyekezik magát az éhel-halástól meg menteni.”⁴⁷ Pécsről hasonló híreket kaptak: „Nagy fájdalommal olvassuk az Urak Leveleikből, hogy kedves Hazánknak némelly részeiben, olly nyomoruságra jutottak légyen Magyar Atyánkfiak közzül sokan, hogy holmi gyökerekből s gyékény-tövekből készített eleséggel kéntelenítettessenek magokat az éhel-halástól meg menteni.”⁴⁸ És néhány hét múlva azt olvashatjuk a lapban, hogy „néhai Gróf Pálffy János Urnak halálát az okozta, amint értettük, hogy Febr. 20-dikán estve sok sódort, hideg pástétomot, és 13 fánkot evett; 3 messzely magyar, s fél butellia Kampániai bort meg ivott. Ezekre pedig 18 pohár hideg vizet...”⁴⁹

1792 telén Egerből közölnek megdöbbenő híreket, amelyek szintén a nép nyomorát, elkeseredettségét és kiszolgáltatottságát mutatják. „Szörnyű dolog történt itten harmad nappal ez előtt. A tél, keményen befogott. A szegénységet, valamint minden nyomorúság: úgy a hideg is leginkább tzélba vette. Szükségtől kénszerítettvén, el megy egy szegény Ember, száraz gallyért az Uraság erdejére. De meg-esett néki szegénynek; mert az Uraság érzéketlen Vadássza reá lőtt, s úgy találta, hogy mindjárt szörnyű halált holt. Már el is temettetett — s árván hagyta utánna jajgató gyermekeit. Vagynak mások nem kevesen, kiket nem öltek ugyan meg a Vadászok; de holtig való nyomorékokká tettek. — Még ki sem vitték az említett szerentsétlen Embert a temetőbe: már ismét 3 szegény Embert fogtak el a száraz ágak szedéséért, s kemény vasban tömlőtze zárták. Ezt hallván a Kapások, mód nélkül neki keseredtek. Egy közzülök, szabadsággal haza botsátott Katona. El megy ez, többed magával a Tömlőtztartóhoz, s kéri, hogy botsátaná ki a testvér Öttsét (ez, egy vólt a gally-szedésért el fogottak közzül); mivel más napra volna téve a lakodalma. De haszontalan vólt kérése; sőt haszontalan vólt a vele lévőknak száz forint kezesség-ajánlások is. Ekkor erőt vett a Kapásokban, a felbuzdult indulat az észen: fogták

tehát magokat, s minekutánna megújították volna még egyszer kéréseket haszontalan: le verték a tömlőt-ajtaja lakattyát, s mind ki-eresztették a rabokat. — Még több rossz következtől is tartunk itten.”⁵⁰ S hogy valóban nagyobb arányú megmozdulásáról volt szó az elkeseredett embereknek, bizonyítja az a közlemény, melyet csaknem két hónappal később olvashatunk a *Magyar Hirmondó*-ban: „Egri püspök ő Exc.ja Vadásszai, s Kerülői, minémű keménységgel bántak légyen az ollyatén szegény lakosokkal, kik száraz gally szedni menegettek volt az erdőre: említettük már mostani Munkánkknak 78. oldalán. Ezen kemény bánás igen el-keserítette a Népet, s olly erőszakoskodásra készítette, hogy két Püspöki Tiszteknek leve gyilkosává. Maga, Püspök ő Kegyelmeisége is veszedelemben forgott: s ha Katonaság nem vette volna körül a Püspöki palotát, szörnyű következtései lettek volna a fel zúdulásnak. — Már most Királyi Kommissió vagon Egerben.”⁵¹ Jellemző a viszonyokra, hogy — nyilván magasabb helyről jövő tiltakozásra — a lap következő számában ezeket a „helyreigazító” sorokat olvashatjuk: „Az Egri történetnek előadása hibásan jött hozzánk: mert, amint most hitelesen értjük, a Lakosok nem tsak száraz gallyat szedtek; hanem egy jó nagy rész erdőt kivágtak. — Nem Tisztek voltak, akik a Lakosok által meg-ölettek.”⁵² Két hét múlva pedig azt írják: „Az Egri dolgok eránt újra tudósittatunk, hogy éppen másképpen voltak, mint közönségesen hirlelték volt, s irták is.”⁵³ Sokat mond e hír története. Maga a tudósítás és annak hangja azt mutatja, hogy írója és közlöi a szegények oldalán álltak. Ugyanerre vall a „helyreigazító” közlemények vérszegénysége és kényszeredett jellege.

1795-ben, a magyar jakobinusok perének évében, Tállyáról arról számolnak be, hogy már februárban „ezen a tájon, minden közönséges vigság és muzsika meg tiltatott: a közönséges áhétatosságok tartása pedig megparantsoltatott minden Vallású Eggyházi Személyeknek. Esedezünk is buzgóan az irgalmas Istennek, hogy könyörüljön, és idején hozza bé a tavaszt s az aratást: mert már tíz s tizenegy forint egy köből gabona: pedig a réz pótra is szükebb nálunk; mint a Szuverendor, vagy a Hollandus-arany volt néha napján.” Munkácson „a szegény marhás Emberek, még házaiknak, s egyéb épületjeknek fedeleit is fel etették: s már most egyebet nem tudnak tenni, hanem ágakat vagdalnak az erdőkben, azokkal tartják, amint tarthatják ehés marháikat.”⁵⁴ Debrecenben pedig, mivel a lovak „a rossz telelés miatt, alkalmatlanok a száraz malmok vonására: ez okon magok a szegény emberek, öten, hatan össze állanak, úgy örölnek kenyérnek valót. Sőt némelly személyek, mind a két nemből, házanként keresik az ilyen munkát, tsak hogy kenyeret kaphassanak érette. Annyi ellenben a sok koldus és kenyér-kérő is, hogy a házaknál, egyik a másikat fel-váltja; sőt egyik, a másik előtt az ajtót bé zárja, hogy ama bé ne jöhessen, mig ő az alamisnát el-nem kapja: és sokan, nem a régi mód szerént, darab, vagy szelet, hanem tsak falat kenyeret kérnek.”⁵⁵

Az a körülmény, hogy *Görögék* Bécsből is meglátták a magyar nép nyomorát és elesettségét, és ennek — írástudókhoz méltó felelősséggel — hangot is adtak lapjukban, arra vall, hogy nem volt számukra közömbös a nép sorsa. És noha már 1792-ben gr. *Saurau* rendőrminiszter a róluk szóló jelentésében rosszalólag állapította meg, hogy az „új eszmék” ellen csak

nagyon ímmel-ámmal harcolnak, és hogy az uralkodó „atyai gondoskodásá”-ról alig, vagy pedig csak igen felületesen írnak,⁵⁶ ők, mint láttuk, e magatartásukon a későbbiek során sem változtattak: nem harcoltak a felvilágosodás eszméi ellen (sőt, azok jórésze átjárta gondolkozásukat), és nem hízelegtek a hatalmonlevőknek, hanem — a lehetőségekhez képest — a nép szenvedéseinek voltak szószólói. Tudhattak arról a mozgalomról, amely *I. Ferenc* reakciós intézkedéseinek a hatására 1794-re már országos méreteket öltött. Személyes kapcsolataik a radikalizálódó értelmiség neves képviselőihez, de saját magatartásuk is arra vall, hogy nemcsak ismerhették, de rokonszenvezhettek is e mozgalommal. A cenzúra-viszonyok következtében az újságból ezekre nézve nem túl sokat tudunk meg. De ez a kevés — ami néha nem is más, mint egyszerű hiánya azoknak a demokratikus eszméket és mozgalmakat elítélő cikkeknek —, amelyeket a kormányzat, mint láttuk, jó néven vett volna tőlük — is sokat mond.

A magyar jakobinusok perébe, ebbe a — *Berzeviczy* Gergely szavaival élve — „Tehetség és Tudomány ellen indított háborúban”, melyben a vádlottak „kitünő eszes és erőteljes Férfiak, tisztelt Tudósok, ismert Írók valának”, számos *Görögék*hez közelálló személyt is bevontak. Így mindenképp előtt a magyar jakobinus mozgalom egyik vezetőjéről és vértanújáról, *Hajnóczy* Józsefről tudjuk, hogy *Görögék* közvetlen munkatársa volt: 1791-ben ő dolgozta fel és írta meg a lapban a francia forradalomról szóló híreket. *Kazinczy* azt írja, hogy többször találta őt *Görög* szobájában e munka közepette.⁵⁷ S hogy a következő években is jó viszonyban voltak egymással, bizonyítják *Hajnóczy* búcsúlevelei. Így *Kéler* Gottfried erdélyi kancelláriai lajstromozóhoz írt búcsúlevelében *Görög*től és *Kerekestől* is elbúcsúzik. A hűgához írt levélben említett listán pedig, amelyre *Hajnóczy* azoknak a nevét jegyezte fel, akikkel közelebbi viszonyban volt, s akiktől így kívánt búcsút venni, szintén szerepel *Görög* Demeter neve. Érdekes azt is megjegyezni, hogy e listán egyes nyilvánvalóan gyanús egyének nevét *Németh* jogügyi igazgató vörös ceruzával aláhúzta; ezek között van *Görög* Demeter is.⁵⁸ *Hajnóczyn* kívül még sok olyan személlyel voltak jó kapcsolatban *Görögék*, akiket a perben elítéltek. Íróink közül 1795 előtt *Kazinczy*, *Batsányi* és *Versegly* neveivel találkozunk a *Magyar Hirmondóban*.

Magáról a perről és a kivégzésről több közleményben is beszámolnak. A cenzúra ebben az időben már nem engedett meg őszinte véleménynyilvánítást: *Görögék* a hivatalos közleményeken kívül mindössze néhány pesti levelező alapján számolnak be az eseményekről anélkül, hogy véleményt mondanának. E hallgatás azonban, és az a néhány jelző, amellyel, pesti tudósítójuk alapján a vértanúk bátorságáról szólnak nem hagy kétséget afelől, hogy *Görögék* milyen érzelmekkel viseltettek a magyar jakobinusok iránt Egy 1795. május 18-i pesti levél alapján beszámolnak *Martinovic* degradálásáról, egy 20-i alapján pedig a kivégzésről. Egy hét múlva közölnek egy újabb tudósítást, amelyet Budáról máj. 30-án keltezett egy másik levelezőjük: „Az itt 20-dik Májusban végbe mentt Exekúzió le-írását olvasván a *Hirmondóból*: meg nem állhattam, hogy némelly Jegyzéseket ne közöllyek, ugymint aki tudhatom a dolog valóságát; mivel azon a Négyyszögű kerítésenn (quaréen) belől állottam, mellyet, a Végző-hely körül formált a Katonáság.” Majd cáfol több apró részletet a kivégzés körülményeivel kapcsolatban, és

így fejezi be tudósítását: „Latzkovits oly bátor volt, hogy maga vetkezett-le, s az ingét is maga hasította-le magának. Ellenzette elébb, kezeinek összeköttetését is: de végre ugyan csak megengedte. — Hajnóczy is, nagy bátorsággal holt meg.”⁵⁹

Görögék, az európai fejlődést figyelemmel kísérve, felismerték, hogy a magyarság sorsának és életszínvonalának javítása nagy mértékben a polgárosodástól függ. Az ipar és a kereskedelem kifejlesztését és a mezőgazdaság modernizálását sürgetik lapjukban több alkalommal. Így például a pozsonyiak számára azt tanácsolják, hogy „manufaktúrák és fabrikák” által segítsenek magukon. Elsősorban a szövőiparra gondolnak, „minekutánna tsak ez az egy mesterség is virágozna, mennyi pénz benn maradhatna a Hazában”. Azt is látják, hogy gazdasági elmaradottságunk oka gyarmati helyzetünk. Erre természetesen nem nyíltan, hanem egy kissé körülírva mutatnak rá, oly formában, hogy egy magyar és egy „anglus” párbeszédét közlik. Ebben az angol azon csodálkozik, hogy noha sok a juh Magyarországon, a gyapjú mégis drága. Majd megmagyarazza a magyarnak hogy az „indusriának”, a kézművességnek a kifejlesztésére van szükség, hogy a magyarok a nyersanyagot sajátmaguk dolgozhassák fel. Bírálják az iskolai oktatásnak a gyakorlati élettől való elszakadását is. A párbeszéd során a magyar ugyanis azért is panaszkodik, mert kevés Magyarországon a mezőgazdaságról írott könyv, az iskolában csak a latint szajkoltatják annak is a fejébe, aki gazda, vagy csizmadia akar lenni. Az ipar mellett felismerik a kereskedelem nagy jelentőségét is. Galícia példájára, amely „néhány esztendőök óta szem-látomást fel-vette magát az étellel való derekas kereskedés által”, javasolják: „Melly nagy része tehetné az által magát szerentséssé a Magyar Hazának is, ha saját felesleg való termését mindenkor jó móddal eladhatná. Rajta leszünk mi tellyes igyekezettel, hogy Magyar Hírmondónk e részben is hasznos eszköz lehessen Kedves Hazánkfiainak.”⁶¹ *Görögék* javaslatai, melyekkel az elmaradt magyar gazdasági életet akarták reformok által fellendíteni, az olvasók egyes rétegeinél visszhangra találtak. Ezt bizonyítják azok a levelek, amelyeket a szerkesztőkhöz küldtek. Békés megyéből például ezt a levelet olvashatjuk a lap 1792 december 21-i számában: „... Sok hasznos igazságokat terjesztett már a Magyar Hírmondó a Magyar Világ eleibe; de alig hiszem, hogy egy nyomósabb lehetett volna ezek között annál, amit egy Tóldalék-árkusban a 489-dik oldalon mond az Anglus a Magyarhoz: „Talán, úgymond, a bővségben meg nem emlékeztek a szükségről; talán nintsenek Granáriumaitok, élésházaitok? — Mikor volt bővebb gabona-termés Magyar Országban, főképpen az alsó részekben, mint az idén? — Most lehetett, sőt kellett volna valóban mindjárt haszonra fordítani az Anglus szavait; de szomorúan tapasztaltam jártomban költömben, hogy a temérdek gabona, még az essős Októberben is a szabad ég alatt sínlődött... Ha közönséges Granáriumoknak tartása felállhatott volna: mindjárt bé-adhatott volna azokba egy részt a szegény ember; s pénzre kapván, ebből idejében kimunkáltathatta volna több részét is gabonájának, s nagy örömmel fogott volna újra a föld-míveléshez. — Így van ám ez, azokban a tartományokban, mellyekben előre nézvén a gondos Kormányzések, mindenkor tele gabona tárházakat tartanak jövendőre. — Ki tudhatja azt előre, ha vallyon a következő esztendő,

nem fog-e szűk esztendő lenni? Jó akkor bezzeg a készet elő-venni, s a Népet, a kákagyökérből nyomorúságosan készített kenyérnek ízetlen, és egészség-telen rágásától, s az éhel-halástól meg-menteni.” — Más olvasó az utak elhanyagolt állapotát teszi szóvá a *Magyar Hirmondó*-ban, ebben látván fő-akadályát az ipar és a kereskedelem kifejlődésének: „Nintsen kétség kívül egy Magyar is, aki ne kívánná a szorgalmatos munkásságnak, a mestersé-geknek, fabrikáknak, és kereskedésnek egész erőben való virágzását a két Magyar Hazában. — Ez, jó kívánság; de tudni való dolog, hogy eszközök nélkül nem lehet elérni a véget. Tsak az utakat s vendégfogadókat kell jobb karba állítani: mindjárt nagyobb divattyában lehet a járás-kelés az Ország- ban, következésképpen jobban ki lehet tanulni, mellyik részében az Or- szágnak mit lehet, s kell kezdeni, a köz, és magános haszonra...”⁶² — Ha az országban valahol gyár létesül, örömmel adnak hírt róla. Soproni leve- lezőjük beszámolóját, amelyben városok új gyáraitól ad hírt, így fejezi be: „Bártsak példánkat egyéb Magyar Városok is hazai melegvérrel tekénte- nék:” A mezőgazdaság fejlesztése céljából pályázatokat közölnek és új eljárásokat, és addig ismeretlen növényfajtákat ismertetnek. Így például az 1792. március 30-i számban felhívják olvasóik figyelmét a nálunk még ke- vésbé ismert lóherefajtának, a francia lóherének a termesztésével járó elő- nyökre és ismertetik termesztésének módját.

A magyar jakobinus mozgalom véres elfojtása után azonban megszűnt a lehetősége minden nagyobb arányú reformnak. A magyar nemesség kö- vetkezetesen támogatta a *Habsburg*okat a francia forradalom és a *Napóleon* elleni háborúkban. Az országgyűléseken készségesen megszavazták az udvar által kívánt adót és katonát, sőt, a franciák közeledténél hírére teljesítet- ték Bécsnek a nemesi felkelés összehívására irányuló óhajait is. A *Magyar Hirmondó* ezekben az időkben több ízben beszámol e nemesi felkelésekről. „Nálunk, nyakra főre készül az Insurrectió” — írják Biharból. — A roz- sás pisztolyok és puskák is előszedettek, s ki-tisztítottak.” Gróf *Pálffy* Miklós generális beszédét közlik, amelyben az insurgens nemeseket a „Re- ligió”, az „ősi szabadság” és a „vagyon” védelmére szólítja fel. A haladó szellemű főnemesek is visszavonultak és nagyobb reformok helyett csak saját birtokuk korszerűsítésével törődtek. A *Magyar Hirmondó* többször dicsérő hangon emlékezik meg *Festetits* György gr. és *Széchenyi* Ferenc gr. alkotásairól. Olvashatunk a *Georgikon*ról, és *Festetits*nek a Balatonon, „a Magyar Földközi tengeren” közlekedő vitorlás hajóiról, „mellyek által, ki- vált a só-szállítás igen könnyebbítették Magyar tengerünk mellyékének La- kosaira nézve.” *Széchenyi* Ferenc könyvtárának, a „Nemzeti Bibliotheca”- nak a megnyitására címlapjukon értesítenek 1803. február 25-én.

A *Magyar Hirmondó* hírszolgálatára híven tükrözta a kor jelentős kül- és belföldi eseményeit. Ennek megfelelően sokkal színesebbek és érdekeseb- bek az 1789—1795 közötti évek híradásai, mint az azt követők, hiszen az események maguk is mozgalmasabbak és a reform- és nemzeti törekvések szempontjából biztatóbbak voltak, mint a magyar jakobinus mozgalom elfojtása után. Hozzájárult természetesen a hírlap fokozatos elszíntelene- déséhez a cenzúra is, amelyet *II. József* halála után *II. Lipót*, de főleg *Ferenc* egyre inkább megszigorított, és ebből a szempontból különös te- kintettel voltak az újságokra is. *Sándor* Lipót nádor, aki több ízben fog-

lalkozott a magyar újságok ügyével, egy 1792-ben *Ferenc* királyhoz írott levelében különösen a két bécsi magyar újság (a *Magyar Kurir* és a *Magyar Hirmondó*) miatt panaszkodott főleg a franciaországi hírek közléseinek hatásától való félelmében. 1795-ben benyújtott memorandumában pedig azt javasolta, hogy e lapokat a cenzúra által oly színtelenné kell tenni, hogy azok így veszítsék el olvasóik érdeklődését. 1795 után még a kancellária álláspontja is megváltozik: míg addig pártját fogta a magyar lapoknak, ezután már szintén azt kívánja, hogy magyar lapok lehetőleg ne is jelenjenek meg.⁶³ Ilyen körülmények között nem csoda, ha a *Magyar Hirmondó* szerkesztőinek is meg kellett alkudni a lehetőségekkel. Ha politikai téren nem is folytathatták a nemzeti célokért és a reformokért indított harcot, folytatták ezt azon az úton, amely a kor haladó erői számára csaknem kizárólag nyitva maradt: a nemzeti nyelv és irodalom kiművelése terén.

4

Láttuk, hogy *Görögék* lapjának egyik főcélja már kezdettől fogva a magyar nyelv művelése és fejlesztése volt. Hogyan feleltek meg ennek? — A magyar nyelvet, amely szinte teljesen elvesztette kapcsolatát a közélettel, a tudománnyal és az irodalommal, fejlesztették már azáltal is, hogy magyarul írtak, és írásukat sok százan, felnőttek és diákok egyaránt olvasták szerte az országban. De cselekvően is bekapcsolódtak a magyar felvilágosodás íróinak mozgalmába. Nem váltak természetesen irodalmi folyóirattá. Nagyobb helyet foglalt el lapjukban az egyéb híryanag, mint az irodalommal kapcsolatos közlemények. Ám jelentőségük szempontjából a lap egyik legértékesebb része kétségkívül azok a cikkek és közlemények voltak, amelyek „Toldalék”, vagy „Tudományi jelentés”, esetleg más cím alatt íróink munkáiról, törekvésiről számoltak be, vagy ahol verseiket, leveleiket közölték.

Már az előfizetőket gyűjtő *Tudósítás* című röplapon is az írókat állították példaképpül, akik „összevetett erővel iparkodnak a tudományoknak Hazai Nyelvünkön való gyarapításán.” Saját szerepüket abban látják, hogy ezeket az írókat és munkáikat népszerűsítsék és megismertessék a magyar közönséggel. „Támadtak ezen Századnak végére siető részében, kedves Hazánkban-is olly Férjfiak, kik haldoklott Nyelvünknek új életre való hozásában, vagy külön, külön, vagy öszve vetett vállakkal is munkálódnak. Mind azokat, mind ezeket esmeri már rész szerént a Haza, s anyai indulattal öleli. De szükség, hogy kedves Hazánknak azon része előtt is esmeretesekké legyenek, amelly talám még eddig, vagy semmit sem, vagy legalább igen keveset tudott róllok. — Ebben eszközök kívánunk lenni.”⁶⁴ Azok az írók, akik „öszve vetett vállakkal” munkálkodnak, nyilván az egyes írói csoportokat, társaságokat jelentik. Többször adnak hírt a kassai, komáromi, soproni és pesti magyar társaságokról, és azokról az írókról is, akik magányosan, „külön-külön” dolgoznak. Ismertetik munkásságukat, őket további munkára, másokat pedig követésükre és támogatásukra buzdítanak.

A Kassai Magyar Társaságról megírják, hogy „1788-dikban állott öszve,

Nyelvünk gyarapítására, s annak olly Nyelvvé való el-készítésére, mellyen mind írni, mind tanítani, s mind pedig közönséges dolgokat is lehessen alkalmazatosan folytatni. Ditséretes tzellyának el-érése végett, arra határozta magát, hogy Magyar Museum nevezet alatt, válogatott gyűjtemény Darabokat adjon ki, amint már 4 illyen Darabok közre-is bocsátódtak. . . Nem mondhatnánk mi ezen nagy érdemű Társaságnak méltó ditséretére annyit, amit sokkal fellyül ne haladna magának egy okos Olvasónak ítélet tétele, aki figyelmetességgel el-olvasta, vagy olvasándja a meg-nevezett Magyar Museumra való Bé-vezetést, melly az első Negyedben, első helyet foglal. — Remek az mindenképpen.”⁶⁵ Tudjuk, hogy e bevezetés *Batsányi* műve volt, és benne elmaradottságunk okait fejtegette, rámutatva a tudományos társaságok, akadémiák és a kritika jelentőségére. Majd közlik *Görögék Batsányinak*, akit más helyen „szíves indulatú barátjuk”-nak neveznek, *Orczy* István halálára írt versét. Más alkalommal szintén elismerően állapítják meg a kassai folyóiratról: „A haszonnal gyönyörködtető Magyar Munkának nem léte erént semmi panasz nem lehet már kedves Hazánkban. Újra nevelik azoknak számát a Magyar Museumnak esmeretes érdemű Kiadói, egy folyó Munkának fertály-esztendőnként való kiadása, s az Előfizetők számára postán való meg-küldése által.”⁶⁶ Dicsérik a *Magyar Museum* szép külső kiállítását is: „A Könyvnek belső érdeme, meg-érdemli azt a nyomtatást által nyertt külső formát, melly meg-vallyuk, annyira a jó íznek regulái szerént vagyon el-találva, hogy méltón első tsinos Magyar Könyvnek nevezhetjük”.⁶⁷ Az 1790. máj. 7-i számban közlik *Batsányinak Egy Magyar Hazafi Érzékenységei T. Ns Abaújvármegye Öröm-Ünnepén* című versét, amely egyike volt azoknak a költeményeknek, amelyek miatt *Batsányit* feljelentették. E vers egyik sorához *Batsányi* jegyzeteket fűzött, amelyet azonban teljes egészben törölt a cenzúra.⁶⁸ *Batsányi* nevével a 90-es évek elején még több ízben találkozunk az újságban, s noha Kufsteinből való szabadulása után Bécsben telepedett le, ebben az időben már — érthető okokból — hiába keressük nevét a *Magyar Hirmondó*ban, pedig valószínű, hogy *Görögékkel* ekkor is összeköttetésben volt.

A Kassai Társaság többi tagjával is jó kapcsolataik voltak a *Magyar Hirmondó* szerkesztőinek. „A több tulajdonképpen való Tagjai a Kassai Társaságnak, Baróti Szabó Dávid, és Kazintzy Tudós Urak, kik mind ketten már más munkáikról is nevezetesek” — írják róluk. *Kazinczy* 1790 tavaszán levelet ír hozzájuk, amelyet csaknem teljes egészében közölnek: „. . . Örömmel olvasom mindég litterátori Tudsitásaitokat. — Nem minden ember érzi azt, mennyire hevül fel még a hidegebb vérű, szemérmesebb, båtortalanabb Hazafi is a vetélkedésre, midőn látja, hogy itt is, amott is támad egy, aki Könyveinknek számát szaporítja. . .” Levelének további részében készülők munkáiról tudósítja *Görögéket* és igyekszik a hírlap nyilvánosságát mindjárt fel is használni irodalomszervező munkájában. Majd a nemzeti nyelv jelentőségével foglalkozik, és számba veszi azokat az írókat, akikre számítani lehet, „akik rész szerént írni, rész szerént fordítani képesek”; a levél végén pedig a rendezhez fordul, hogy — az írók mellett — ők is teljesítsék a haza iránti kötelességüket. E levél érdekessége, hogy — kisebb módosításokkal — az *Orpheus II.* füzetében is megjelent. Ennek alapján megállapítható, hogy *Görögék* abból a részből, ahol *Kazinczy* arról írt, hogy „az Idegen

vagy Magyarra lessz köztünk, vagy éhbel hal el” az utolsó három szót törölték és helyére gondolatjelet tettek. Szintén hiányzik a bécsi lapból *Kazinczynak* egy teljes jegyzete is, melyet e leveléhez fűzött, és amelyben arról írt, hogy miként magyarosodnak el hazánkban az idegenek.⁶⁹ *Kazinczy* a későbbiek folyamán máskor is beszámol saját munkásságáról *Görögéknek*. Az 1793. augusztus 2-i számban arról értesíti az olvasókat, hogy rövidesen két új műve jelenik meg „Hazánknek nevezetesebb Könyvtárosainál: a Szinopei Diogenesz Dialogusai és Herdernek és Lessingnek Mesélései. Úgy szándékoztam — írja — hogy Diogenesz is a szerint nyomtattassék, mint Herder; de egy oly történet, melyet nem szabad kimondanom akadályt vetett szándékomnak...” *Görögék* e közleményeket rendszerint bele is iktatták lapjukba. Az 1790. jan. 26-i számban *Kazinczy* tudósításához ezt a megjegyzést fűzték: „Az Egek éltessék s szaporítsták kedves Hazánkban a Kazintzyakat!” De *Kazinczy* is nagyra értékelte *Görögék* munkásságát. Bécsi tartózkodása alatt *Baróti* és *Széchenyi* Ferenc mellett *Görög* Demetert is felkereste.⁷⁰ Munkáiból rendszerint küld egy-egy példányt *Görögéknek*. 1803-ban, a *Magyar Hirmondó* megszűnésekor így ír *Nagy* Gábornak: „... Igen szép kegyelem Ő Felségétől, hogy a jövődéli Palatinus neveltetésére *Görög* Urat felvevén a Nemzetnek kívánságát teljesíti; de kár, hogy megszűnt a *Hirmondó*. Mi lesz a Vármegyék Mappájából?...”⁷¹ *Kazinczynak* is megvoltak az általuk készített térképek a vármegyékről, s moha megnyerték tetszését, mégis némi szemrehányással panaszozza 1809-ben, *Sárközi* Istvánnak írott levelében, hogy Széphalom nincs a *Görög* Mappájában, pedig ott lehetne, mert Széphalom 30 házból álló Praedium...⁷² Fogságból való szabadulása után is érintkeztek egymással levélben. *Kazinczy* egy kéréssel fordult *Göröghöz*, aki *Márton* József közvetítésével teljesítette is azt, és felajánlotta neki további szolgálatait: „Reám bízta — írja *Márton* — hogy nevével különösen tiszteljem, s írjam meg, hogy nemcsak ebben, de más akármely dologban is örömmel teljesíti kívánságát kedves Barátomnak:”⁷³ — Tehát a *Magyar Hirmondó* szerkesztői *Batsányi* mellett *Kazinczyval* is baráti és kölcsönösen jóviszonyban voltak. *Kazinczy* örömmel üdvözölte a lap indulását, többször írt számára kisebb-nagyobb közleményt és sajnálattal vette tudomásul megszűnését.

A Kassai Magyar Társaság harmadik tagjának, *Baróti Szabó* Dávidnak a nevével is gyakran találkozunk a *Magyar Hirmondó*ban. Gyakran olvashatunk megjelenő műveiről és sok verset is közölnek tőle. A *Kisded Szó-Tár* megjelenéséről ezt írják: „...Magába foglallya a ritkább, és válogatott szókat, különféle magyarázatokkal, és a velek való élésnek módjával együtt. Lexicon, Synonyma, Phraseologia, egy szóval Ilias in nuce. Nintsen egy magyarul értő is, aki hasznára nem fordíthattya...”⁷⁴ A *Magyar Museum* megszűnéséről szerkesztője (nyilván *Batsányi*) ezt a tudósítást tette közzé a *Magyar Hirmondó*ban: „A *Magyar Museum* iránt hozzám érkező számos levelekre külön-külön nem válaszolhatván, szükségességnek ítéltém, e közönséges jelentést tenni: Bizonyos okokra és tekintetekre nézve — egynehány holnapok előtt arra határoztam volt magamat: hogy a nevezett munkának további folytatását egy ideig elhalasszam.” Kéri, akik elmaradtak az előfizetéssel, küldjék meg tartozásukat. Tudjuk, hogy a folyóirat nemcsak „egy ideig” hallgatott el, hanem örökre megszűnt.

A *Magyar Museum* mellett *Görögék* hírt adtak a komáromiak kezdeményezéséről is. A *Péczeli József* köré tömörült Komáromi Tudós Társaságról szintén sok elismerő sort találunk a bécsi magyar újságban. *Péczely* szünetelés után újra meginduló folyóiratáról ezt olvashatjuk a *Hadi és Más Nevezetes Történetekben*: „Az újra el-indított Mindenés Gyűjteménynek ezen hónapnak első napján Komáromban költ első levelét, valamint mi itt Bétsben nem különben vettük, mintegy drága kintset: úgy meg-vagyunk fellőle tökéletesen győzöttetve, hogy ezt az érdemes Közönség-is szívbéli valóságos örömmel s belső meg-elégedéssel fogadta. Ugyan azért nem itéllyük szükségesnek, egy olyan gyönyörű, s a Közjónak elő-mozdítására irányzott munkát kedves Hazánk szerető fiai előtt hosszas beszédekkel magasztalni, amellyet tsak a kezekhez érkezett zsengéje is már előre elegendő képpen meg-dítsér mind azoknál valakik jó íz érzéssel bírnak, s Hazájokhoz tiszta szívvel viseltetnek.”⁷⁵ Amikor pedig a Társaság 20 aranyat tűz ki egy szomorújátékra, a hírt ezzel a megjegyzéssel közlik: „Nints az más Nemzetek ki rekesztésével, tsupán az Anglus Nemzetnek meg ígérvé, hogy ő bellőle származhatnak Shakespeárok. Származhatnak a Magyarokból is: tsak serkentés s jutalom kívántatik.” A példa követésére buzdítanak: „Többeket is várhat a Haza illy nemes tselekedeteket az említett nagy érdemű Társaságtól, ha annak nemes tzéllját kedves Hazánkfiái is kívánják az által elő mozditani, hogy a Társaságnak Mindenés Gyűjtemény nevezetű munkáját számossan meg szerezni el nem múlatják. — A Mindenés Gyűjtemény, hasznos és gyönyörködtető Gyűjtemény.”⁷⁶

A *Mindenés Gyűjtemény* szerkesztői és írói szintén rokonszenveztek *Görögékkel*. A folyóirat 1790. évfolyamában közlik *Pataky* Miklós bécsi magyar költőnek *A Hadi Történetek Írójához* c. versét. Ebben elismerő hangon szól a hírlap szerkesztőinek hazafias munkájáról, melyet a mostoha körülmények között is végeznek, akkor amikor

„Sok Nemzetek az el-rontott Királyi szék hantjain
Az össze tört Despotismus romlott maradványain
Építik a Szabadságnak, s emberi jusunak várát
Ki-szabván a Királysággal járt hatalom határát.”

A kassai és a komáromi társaságok folyóiratain kívül sokat olvashatunk *Kármán József Uránia*-járól is a bécsi *Magyar Hirmondó*ban. Köztudomású, hogy e folyóirat fenntartásához *Kármán* megelégedett volna 289 előfizetővel, azonban 142-nél többre nem tudott szert tenni.⁷⁸ *Görögék* lapja pedig bőséges teret engedett a pesti szerkesztőnek, hogy folyóiratát szélesebb körben megismertethesse. Mindjárt a megjelenése alkalmával tudósítást olvashatunk az újságban az *Uránia* indulásáról: „...Egynehány Hazájokat szíveknek tellyességéből szerető, a Magyar Asszonyi Nemet tisztelő s kedvellő Hazafiak, készülnek egy... Munkát Fertály-Eszkendőként közrebotsátani, illy nevezet alatt: *Uránia*...” Reménykednek, hogy vállalkozásuk nem fullad közönybe: „A Hazánk és különösen a Magyar Szép Nemnek buzdóságától fog függeni, ha igaz-é az, amit közönségesen hinni kezdenek Hazánk Tudóssai: hogy meg-utálván Nemzeti Könyveiket idege-nektől függenek, vagy pedig tellyességgel nem olvasnak; és ha annyira

bölsőjében fekszik-e a Magyar Litteratura, hogy folytatott írások sokáig életet ne reménylhessek.”⁷⁹ A folyóirat sorsa „hazánk tudósai”-it igazolta; *Kármán*, aki tisztán látta, hogy a magyar társadalom közönyének és részvétlenségének legfőbb oka a feudális életforma, kénytelen volt e közöny saját folyóiratával szemben is tapasztalni. 1795 áprilisában *Uránia a Házhoz* című közleményben így számol be vállalkozásuk kudarcaról: „Sokan alattomos Szánakozással nézték, mindjárt Munkánk felállításának kezdetében intézetünknek jövődő öszveomlását, és azt, mint bizonyost jövődölték. Fenyegetve mutatták a Mindenés Gyűjteménynek ideje előtt letépett Asztagját, a Magyar Orféusnak megnémult Lantját; és ... Vakmerők Ti, így szóltak, egy gyenge Leánykát eresztetek útnak, és nem rettegtek? — ... Minket is a fennemlített példák, és hajótörést szenvedett Társaink veszélyvállalásai el nem rettentettek; a Reménység édes varáslásával tsalogatott, hogy mi azoknál szerentsébbek leszünk...⁷⁹ Vállalkozásuk kudarcát látva, azzal vigasztalják magukat, amivel *Csokonai*; az utókor elismerésével: „Leg alább fel marad jutalmul az a Meg-győződésünk, hogy egyenes szívvel igyekeztünk Litteraturánk elő mozdításában és kárt is szenvedtünk miatta. Reméllyük, hogy a jövődő Nyom igazságosabb leszen emlékezetünk eránt, és azon igaz Polgár-társaink közzé számlál bennünket, akiket nem rettentett el a Magyarának Nyelvéhez való hidegsége, és — irni mertek.”⁸⁰

Érdekes, hogy amilyen sokat és amilyen meleg hangon írnak a korabeli szépirodalmi folyóiratokról *Görögék*, bécsi hírlap-társukról, a *Magyar Kurir*ról, annál kevesebbet olvashatunk újságukban. Mindössze néhány alkalommal emlékeznek meg róla, és akkor sem az elismerés, hanem sokkal inkább a bíráló hangján. Legtöbbször olyan helyreigazító cikkek alkalmával foglalkoznak vele, amelyek a *Magyar Kurir* némely állításait cáfolják. Egy alkalommal pedig az ellen a vád ellen tiltakoznak, amely szerint ők szóról-szóra kiírják a *Magyar Kurir* érdekesebb híreit. E vádat visszautasítják, és bizonyítékképpen arra hivatkoznak, hogy azok a hírek, amelyeket mindkét lap közöl, az ő újságukban fél héttel előbb megjelenik, tehát a „Magyar Kurir kiadója írt ki a miénkből egész lapokat, leveleket, sőt fél árkusokat is.”⁸¹ Mindez azt mutatja, hogy a két bécsi lap egymásban versenytársat látott és ez elhomályosította bennük egymás érdemeit. *Görögék*, akik a legkülönbözőbb irodalmi irányokhoz tartozó írók érdemeit állandóan hangoztatták, és a folyóiratok jelentőségét is felismerték, a *Magyar Kurir*tal kapcsolatban mindezt nem tették. Nem tudjuk, hogy köztük és *Szacsvay* közt esetleges elvi és személyi ellentétek, vagy pedig csupán üzleti féltékenység játszott-e közre ebben.

A kassai, komáromi és pesti irodalmi és nyelvművelő társaságokon és kiadványaikon kívül olvashatunk a *Magyar Hírmondó*ban egyéb „tudós társaságokról” is, amelyek a kilencvenes években különösen elszaporodtak hazánkban. Tagjai főleg fiatal írók és diákok voltak, akik lelkesen vállalkoztak a nyelvművelés feladataira. E társaságok általában nem voltak hosszú életűek — a soproni kivételével.⁸² 1799-ben meg is dicsérik őket, amiért „a Magyar nyelv s Litteratura gyarapítására lett fel-buzdulása, nem tsak egy múlólag való tündér fel-hevülés volt.” E társaságok a reakció erősödésével egyre gyanúsabbakká és nem kívánatosakká váltak a kormány számára.

Érdekes ezzel kapcsolatban megemlékezni arról, hogy a Soproni Evangélikus Iskola magyar ifjúsága által rendezett ünnepélyen, amelyen megjelent *Széchenyi* Ferenc és *Pejachevich* grófok is, *Wietoris* rektor szükségét érezte annak, hogy megnyugtassa az aggodalmaskodókat: „...Ezen bé-állott Ns Iffjú Magyar Társaság éppen nem valami ártalmas Frantz Jakobinus Klúbot jegyezzen (amellytől a Jó Isten bennünket mindenkoron megójjon). Soha nem vólt, nem is lessz ezen Ns Társaságnak a vége és tzélya, hogy botránkozttató beszédekkel, vagy írásokkal töltse ártatlan idejét.”⁸³

Az irodalmi társaságok munkáján kívül tudósítottak azokról az írókról is, akik magányosan — vagy ahogy ők írták — „külön-külön” dolgoztak. Olvashatunk *Csokonai* magáramaradt, küzdelmes költői sorsáról, életének egy-egy mozzanatáról és megjelenő munkáiról. Verseivel is többször találkozunk az újságban 1793-tól kezdve. A *Magyar Hírmondó*ból ismerte meg a magyar közönség *Csokonai* nevét: első versei itt jelentek meg. 1794-ben egy debreceni levelet olvashatunk a lapban, amelyben elismeréssel írnak *Csokonairól*: „Egy két jó Iffjat formálni a Hazának, sokkal nagyobb nyereség, mint az ellenségéből ezret le vágni: mert ez tsak az ellenségnek árt, nekünk pedig nem használ.” Majd *Nagy* Sámuel és *Csokonai* érdemeinek a felsorolására tér rá a levél írója. *Csokonairól* többek között ezt írja: „Ha a szorgalom, a leg nagyobb nyavalyákat okozó olvasás, a természeti felséges és szép ész, valakit tökéletesíthetnek; ezt a ditséretet *Csokonay* Mihálytól meg tagadni nem lehet... Ő néki felséges esze van, amely egyszersmind szép, kies, és magához von... Ebből olyan Poétája lesz a Hazának, hogy szép és kényes gustusu tudósainknak sem kell a szépségekért idegen nyelvek között keresgélni.”⁸⁴ A későbbiek folyamán *Csokonai* egy-egy művének megjelenéséről és azoknak ismertetéséről olvashatunk a *Magyar Hírmondó*-ban. *Csokonai* neve nem tűnik el: 11 éven keresztül rövidebb-hosszabb szünet után ismét találkozunk valamely versével, vagy vele kapcsolatos közleménnyel. Még 1803-ban, az újság utolsó évfolyamában is közölnek hírt, még hozzá a címlapon, *Csokonai* műveinek a kiadásáról. „Mi légyen az árok nem tudjuk, de hogy gyönyörködve fogják Hazánkfiak akármelly árért is olvasni, a Munkából láthatjuk.”⁸⁵ *Csokonai* pedig *Kerekes* Sámuel halála alkalmával *Görög*höz írt versében fejezte ki fájaldalmát a jóbarát elvesztése miatt:

„Meholt egy haza embere
meholt és idegen por fedi Bécs alatt.
a járadt Kerekest...” (Görög úrhoz)

Nem tudjuk, hogy mindezek ellenére miért maradt megválaszolatlanul *Csokonainak* az a levele, amelyet *Görög*ékhez írt, és amelyben arról olvashatunk, hogy *Rozgonyi* és *Kövy* professzorok ajánlatára *Csokonai* vállalkozott arra, hogy Bécsbe megy és a *Magyar Hírmondó* munkatársa lesz. — (*Kerekes* halála után ugyanis Debrecenből kértek új segítséget a *Magyar Hírmondó* szerkesztői.)⁸⁶ — 1801. március 19-én *Márton* Józsefhez írott levelében⁸⁷ amiatt panaszkodik, hogy ajánlatára nem kapott választ *Görög*től. Lehet, hogy valóban — mint *Csokonai* hitte — a „rendetlen postázás” volt az ok, bár az a körülmény, hogy e *Márton*hoz (aki akkor szintén munkatársa volt az újságnak) intézett levél is eredménytelen maradt, mégis arra vall, hogy

más oka is lehetett annak, hogy *Csokonai*ból nem lett a *Magyar Hirmondó* munkatársa.⁸⁸

Nemcsak *Csokonainak*, hanem *Fazekas Mihálynak* is *Görögék* adták ki nyomtatásban első verseit. *Fazekas*, aki résztvett a török háborúban, megsebesülése után két verses tudósítást küldött az „ispotályból” *Görögéknek*, akik e verseit közölték is újságjukban.⁸⁹ *Földi János* nevével és műveivel is gyakran találkozunk a *Magyar Hirmondó*ban. Ismertetik megjelenő munkáit és az 1795. február 24-i számban arról értesítenek, hogy a Jénai Társaság „honorárius tagjává vette fel a Nemes Hajdu városnak orvos doktorát, Földy János Urat...”

Baróti Szabó mellett hírt adtak a többi pap-költőnek is a munkásságáról, akik tevékenyen bekapcsolódtak a nemzeti nyelv és irodalom kifejlésztéséért folyó mozgalomba. Több ízben megemlékeznek *Verseghy* megjelenő munkáiról. Amikor a *Millot*-féle világtörténet miatt meggyűlik a lapban: „*Millot* közönséges Történeteinek fordítója jelenti a Tudós Hazafiaknak, hogy ezen Könyvnek fordításával bizonyos okokra nézve — mellyek azonban nem a Könyvet, vagy annak fordítását, hanem tsupán tsak a Fordítónak a személyét illetik — felhagyott... Akinek kedve tartaná, hogy azt folytassa, ne sajnálja Nemzetünknek tudtára adni szándékát, rész szerént hogy folytatásáról bizonyossá tétessen, rész szerént pedig, hogy többen egy munkában ne fáradozzanak.”⁹⁰ — *Görögék* adták ki egyébként 1791-ben *Rövid értekezések a musikáról* c. művét, melyet az újság mellékleteként szétküldtek az előfizetőknek. *Virágh Benedek*ről is sokszor tudósítanak és több versét is közlik.

Kisfaludy Sándorral való kapcsolatukat *Légrády Imre* udvari ágens jegyzeteiből ismerjük, amely *Toldy Ferenc* kivonatos másolatában maradt fenn.⁹¹ Valószínű, hogy már azóta ismerték egymást, amióta *Kisfaludy Bécsbe* került a testőrök közé. Olasz-, francia-, és németországi katonáskodása alatt levelezett *Göröggel* és dalaít is megküldözgette neki. *Görög* e verseket közölte *Lillával* és *Péteri Takáts Józseffel*, a *Hímfy-dalok* kiadójával. *Légrády* véleménye szerint „*Kisfaludy* dalai elvesztek volna, ha *Görög* híven nem tartogatja, és midőn *Kisfaludy Bécsbe* visszaérkezett, tőle kezéhez nem veheti.” *Kisfaludy* hazatérése után, az 1807-ben megjelent *Somló* c. három énekes regéjét *Görögéknek* ajánlja, akiket ösztönzőinek tartott a patrióta költészetben.

Látjuk tehát, hogy *Görögék* a kor csaknem valamennyi nevesebb írójával valamilyen módon kapcsolatban voltak. A hírlapjuk által adódott lehetőségeket felhasználva támogatták munkájukat részben azáltal, hogy alkalmat adtak műveik megjelentetésének, részben pedig úgy, hogy igyekeztek munkásságukat népszerűsíteni olvasótáboruk körében. *Batsányi*, *Kazinczy*, *Csokonai*, *Fazekas* és mások személyében a kor leghaladóbb magyar költőivel és íróival voltak — gyakran igen közeli, baráti kapcsolatban. Mellettük azonban helyet kaptak olykor lapjukban — ha nem is hozzájuk hasonló mértékben — kisebb jelentőségű, sőt olykor konzervatív és reakciós írók és költők művei is. Amellett, hogy *Görögék* elsősorban az új, a felvilágosodás világnézetétől áthatott irodalmat támogatták, időnként mégis előfordul, hogy újságjukban a „régí” költészet is helyet kap: a barokkos,

olykor még latin nyelvű irodalom termékei. *Batsányi, Kazinczy és Csokonai* művei mellett *Gvadányi* és más, kisebb jelentőségű költők műveit is közlik néha. Akkor például, amikor — *Magyar Hírmondóból* is tudjuk — a nép nyomora és kiszolgáltatottsága az idegen abszolutizmus és a hazai kiszolgálóik elnyomása következtében egyre fokozódott, és amikor a magyar értelmiség legkiválóbbjai börtönökben sínylődtek, *Nagy János* szanyi plébánosnak egy általuk közölt versében mindenki boldog volt:

„Boldog vagy ó Haza Ferentz Királyoddal!
Boldog vagy ó Király Magyar-Országoddal!
Boldog Ország védő Nemesi Karddal!
Boldog kegyes, szelíd kormányzósoddal!”

E jelenség természetes velejárója annak az átmeneti és sok ellentmondással rendelkező kornak, melyben újságuk megjelent.

A *Magyar Hírmondó* szerkesztői nemzeti nyelvünk és irodalmunk újjászületését más téren is igyekeztek előmozdítani. Pályázatokat is tűztek ki; ezek egyikének lett eredménye a később sok vihart támasztott *Debreceni Grammatika*. Az ő lapjukban jelent meg 1789-ben az első tudósítás *Mikes* törökországi leveleiről is. Anyagi jövedelmük (mely ha meggondoljuk, jelentős összeg lehetett, hiszen fél évre 5 forint volt az előfizetési díj, és mint láttuk, kb. 1300 előfizetőjük volt) egy részét íróink anyagi támogatására fordították. A jobbagyszármazású *Kis János* így ír erről *Emlékezéseiben*: „A magyar író néhány oskolai ifjakat kivéve, alig talált olvasóközönset. Fáradtságáért nevének nyomtatásán kívül nemcsak külső jutalmat nem reménylhetett, hanem attól is félhetett, hogy hasznát nem esmérő oktalannak, vagy túlzó magyarnak fog tartatni. Mindazonáltal a tudományok néhány lelkes pártfogói a nemzetiség iránti hűségben nemcsak saját személyekre nézve dicséretes kivételt tettek, hanem a magyar írókat is hathatósan serkentették pályájok megfutasára. Görög Demeter és Kerekes Sámuel folyvást több magyar dolgot adtak ki saját költségeken, s ezek között a *Debreceni Magyar Grammatikát* is.”⁹³ *Kis János Emlékezései* során állandóan a legmelegebb hála hangján szól *Görögékről*, akiknek támogatása és segítsége nélkül nem is lépett volna az írói pályára. Rajta kívül másokat is segítettek. A kilencvenes évek elején lelkesen támogatták *Révai Miklóst* a magyar akadémia felállítását célzó törekvéseiben. Ők adták ki *Bessenyeinek Egy magyar tudós társaság iránt való jámbor szándék* című művét. Amikor pedig *Márton Józsefet* a bécsi egyetemen a magyar nyelv és irodalom tanárának nevezték ki — fizetés nélkül — *Görög Demeter* sietett segítségére.

Íróink mellett a nemzeti nyelv és kultúra fejlesztéséért színjátszásunk megteremtői fáradoztak és áldoztak a legtöbbet. A *Magyar Hírmondó* rendszeresen beszámolt az első magyar színtársulatok megalakulásáról Budán és Kolozsváron. Ismertették a nehézségeket, és bizakodtak, „hogy ez az örvendetes, és sokat ígérő Jelenés, nem is tűnik már el a Magyarok Egéről.”

A nemzeti kultúra fejlesztésében példaképük volt a Bécsben megismert felvilágosodás európai kultúrája. Ennek azonban nem egyszerű átvételét,

hanem sajátosan magyarrá tételét kívánták szolgálni: „Nem lesz így jövődőben, mivel kérkedjenek felett Európának más pallérozott Tartományai, s a mellett meg tartod azt a természeti tulajdonságodat is állandóul, melyet a külső Nemzetek benned ditsérve tsudálnak.”⁹⁴

5

A bécsi *Magyar Hírmondó* 1803. március 29-én jelent meg utoljára. A csaknem másfél évtizedig fennálló lap megszűnését nem az olvasók részvétlensége okozta. Az utolsó számban ezt olvassuk: „A mai Postával küldhetjük utoljára Hírmondónkat a két Hazába!! Ezek legutolsó soraink, melyeket Újságunkban közre botsáthatunk!! Sokan, amint hozzá küldött leveleikből értették, oly vélekedéssel vagynak felőlünk, mintha mi vólnánk okai a Hírmondó megszűnésének. Betsületünknek, s a két Haza erántunk való jó vélekedésének megmentésére, s megtartására, kötelesek vagunk ezzel az egyenes szívből származott Vallás tétellel: h o g y m i a n n a k o k a i s e m m i t e k i n t e t b e n e m v a g y u n k, s részünkről el sem mulasztottunk semmit is, ami által jó karba helyeztessük köz hasznú Igyekeztünket, mellyet tiszta hazafiúi lélekkel folytattunk, és jövődőre is folytattunk volna...” E sorokból világosan kitűnik, hogy külső kényszer hatására kellett a hírlapot megszüntetni. A kormányzat a jakobinus-mozgalom bukásától kezdve minden alkalmat megragadott nemzeti nyelvű hírlapirodalmunk elsorvasztására. *Görög* Demeter udvari nevelői kinevezését is felhasználták arra, hogy lapját megszüntessék. A magyar kancelláriának az volt a kívánsága, hogy a *Magyar Hírmondó* kiadási jogát senkire se ruházzák át, ezáltal ugyanis már csak a *Magyar Kurir* marad életben a magyar politikai lapok közül és azt remélték, hogy idővel talán ez is megszűnik. Szerkesztők csak úgy mint az olvasók — köztük *Kazinczy* is — sajnálattal vették tudomásul a közkedvelt újság kényszerű elnémulását.

Jegyzetek

1. *A magyar hírlapirodalom története 1780-tól 1867-ig.* Bp. 1887. 27. l.
2. A bécsi *Magyar Hírmondóval* részletesebben eddig csak egy tanulmány foglalkozott: *D. Szemző Piroska: A magyar folyóiratillusztráció kezdetei* c. munkájában (a *Magy. Művészettört. Munkaközösség Évkönyve* 1953. Bp. 1954. 101—184. l.) a lap illusztrációit dolgozta fel. Kimutatta, hogy a hírlaphoz mellékelt rézmetszetek és a hírek szoros kapcsolatban vannak egymással: a képek is *Görögék* felvilágosult szellemének tükrözői. Valamennyi ismertett képéslap közül ezt tartja a legjelentősebbnek és *Görögék* érdemei között azt is kiemeli, hogy ők nevelték a magyar sokszorosító grafika legkiválóbb képviselőit. Első hírlapjainkra nézve ld. még: *Dezsényi Béla: A magyar hírlapirodalom első százada.* Bp. 1941 és *Dezsényi—Nemes: A magyar sajtó 250 éve.* Bp. 1954. 11—38. l.
3. *Hadi és Más Nevezetes Történetek (HMNT)* 1789. Tudósítás.
4. *L.: Dezsényi Béla: A Nova Poseniensia és az újságolvasók a XVIII. században.* Magyar Századok, 1948. 159. l.
5. *HMNT* 1789. Tudósítás.
6. *HMNT* 1789. Bézvezetés.

7. *HMNT* I. 282. l.
8. *HMNT* I. 415—416. l.
9. Ld.: *Csaplár Benedek: A nemzeti visszahatás sarjadéka. Figyelő. XIX. 49. l.*
10. Életére nézve: *Márton József: Görög Demeter... életleírása és a magyar literatura előmozdítása által, valamint a nevelés pályáján szerzett érdemei. Bécs, 1834.*
11. *HMNT* 1791. jan. 25. 89—95. l.
12. *Molnár József: Görög Demeter. Debreceni Szemle 1938. 684. l. és D. Szemző Piroska: i. m.*
13. *Magyar Hírmondó (MH) 1800. aug. 29. sz. 267. l.*
14. *HMNT* 1790. jan. 15. sz. 65. l.
15. *Márton József: i. m.*
16. *Jegyzések Légrády Imre Ud. agens munkácskájából Toldy Ferencztől. — M. Tud. Akadémia Kézirattára. 2 r.*
17. *József Nádor iratai. Bp. 1925. I. 405. l. Idézi: Goriupp Alisz: A kormányzat sajtópolitikája és a magyar hírlapok a XVIII. század fordulóján. Bp. 1944. 11. l.*
18. *Magyar Tudós Társasági Névkönyv 1836-ra. 74. l.*
19. *Goriupp: i. m. 4. l.*
20. A kor társadalmi és politikai viszonyaira nézve ld. *Benda Kálmán: A magyar jakobinus mozgalom története (Bp. 1957.) c. munkáját.*
21. *Dezsényi: i. h.*
22. *MH* 1792. nov. 30. 808. l.
23. *MH* 1793. júl. 30. 140. l.
24. *MH* 1802. dec. 14. 779. l.
25. *Jászai Rezső: A francia forradalom első másfél esztendejéről szóló egykorú hírlapirodalmunk kritikai méltatása. Szegedi Kegyesrendi Főgymn. Ért. 1896/97. 28. l.*
26. *MH* 1792. dec. 7. 833. l.
27. *HMNT* 1790. jún. 1. 698—699. l. — *Görögök Bécsben is szembetalálkozhattak olyan véleménnyel, mely szerint a magyarok faragatlanok és műveletlenek. Tudjuk, hogy a nemesi testőrség egy része rá is szolgált erre az elmarasztalásra, mert a kivételtől, főleg az íróktól eltekintve, Bécsben sem tettek mást, mint folytatták otthoni duhajkodó, parádézó életmódjukat. (Gálos Rezső: *Bessenyei György életrajza. Bp. 1951. 31—33, 383 l.*) Görögök egész működése arra irányult, hogy a műveltebb idegeneknek a véleménye megváltozzék a magyarságról, nem azáltal, hogy hibáit elkendőzik, hanem úgy, hogy a nemzeti kultúra kifejlesztése által részessé teszik a „pallérozottabb Nemzetek boldogságá”-ban.*
28. *HMNT* 1789. Tudósítás.
29. *Eckhardt Sándor: A francia forradalom eszméi Magyarországon, Bp. [1924].*
30. *Pöriratai. Vertr. Acten. Secr. no 7. — Közli Eckhardt: i. m.*
31. *HMNT* 1789. júl. 28. 82. l.
32. *HMNT* 1789. okt. 30. 433—434. l.
33. *Privatbibl. fasc. 35. 1795. IV. 16. Ld. Mályusz: Sándor Lipót főherceg nádor iratai. Bp. 1926.*
34. *Jászai: i. m. 57. l.*
35. *MH* 1793. jan. 18. 90. l.
36. *MH* 1792. ápr. 24. 588. l.
37. *HMNT* 1789. dec. 4. 590. l.
38. *HMNT* 1790. jún. 8. 718—719. l.
39. *HMNT* 1790. júl. 27. 109. l.
40. *HMNT* 1790. júl. 27. 105. l.
41. *HMNT* 1790. márc. 26. 403. l.
42. *HMNT* 1790. máj. 18. 637. l.
43. *HMNT* 1791. júl. 1. 5. l.
44. *HMNT* 1791. júl. 15. 68. l.
45. *HMNT* 1790. jún. 3. 717—718. l.
46. *HMNT* 1790. dec. 17. 747—748. l.
47. *HMNT* 1791. febr. 1. 123. l.

48. *HMNT* 1791. febr. 18. 211. l.
49. *HMNT* 1791. márc. 4. 267. l.
50. *MH* 1792. jan. 17. 78—79. l.
51. *MH* 1792. márc. 6. 329. l.
52. *MH* 1792. márc. 9. 352. l.
53. *MH* 1792. márc. 23. 422. l.
54. *MH* 1795. márc. 10. 340. l.
55. *MH* 1795. ápr. 24. 564. l.
56. O. L. Privátbibl. 30. fasc. — Idézi *Benda: i. m.* 40. l.
57. *Kazinczy* Ferenc jegyzete *Szirmay* Antal: *A magyar jakobinusok története c. munkájához.* — *A magyar jakobinusok iratai.* Bp. 1952. III. 368. l. — *Bónis* György *Hajnóczy*ról szóló könyvében (*Hajnóczy* József. Bp. 1954. 112—118. l.) *Kazinczy* e megjegyzése alapján részletesen foglalkozik az újság 1791-i évfolyamában megjelent és szerinte *Hajnóczy*nak tulajdonítható franciaországi közleményekkel.
58. *Hajnóczy* búcsúlevelei. — *A magyar jakobinusok iratai.* II. Bp. 1952. 779—781. l.
59. *MH* 1795. jún. 2. 740. l.
60. *MH* 1792. szept. 28.
61. *MH* 1792. jan. 24. 114—115. l.
62. *MH* 1792. ápr. 27. 598. l.
63. A cenzúrára nézve ld. *Goriupp: i. m.* — *Kazinczy* már 1793 elején panaszkodott az újságok elszíntelenedése miatt. *Aranka* Györgyhöz írt levelében olvashatjuk: „Az újságokat nagyon herélik a Censorok. Azért olly rossz mostan a Keresésé. Magam láttam a Deákban (nyilván az Ephemerides Budenses-ben) mint törle ki a Budai Censor a Custine humanitásának igen ártatlan emlékezetét. S mikor ennyire megyen a dolog, el vész a kedvem újságokat hordatni.” (*Kazinczy F. lev.* II. 286. l.)
64. *HMNT* 1789. dec. 4. 593. l.
65. Uo. 595. l.
66. *HMNT* 1791. okt. 21. 525. l.
67. *HMNT* 1789. dec. 4. 596. l.
68. *Baróti* Dezső, — *Tarnay* Andor: *Batsányi széljegyzetei a Magyar Museum kötetében.* Irod. Tört. Közlemények. 1953. 215. l.
69. *HMNT* 1790. márc. 30. 415—419. l. — Ld. *Kazinczy Ferenc levelezése.* *Váczy* János kiadása. II. 45—47 és 554. l.
70. *Kazinczy Ferenc levelezése.* I. 518. l. *Váczy* János kiadása.
71. — Uo. — III. 27. l.
72. — Uo. — VI. 281. l.
73. — Uo. — XV. 280. l.
74. *MH* 1792. aug. 10. 227. l.
75. *HMNT* 1789. júl. 14. 30—31. l. Említi: Hofbauer László: Vidéki irodalmi társaságaink története a XVIII. század végétől a XIX. század végéig. Bp. 1930. 30. l.
76. *HMNT* 1789. jan. 26. 120—121. l.
77. *Mindenes Gyűjtemény* 1790. III. 296—297. l.
78. *Rumi* Karl Georg: *Literaturgeschichte der Zeitungen und Zeitschriften Ungarns.* Vaterländische Blätter 1810. Id. *Dezsényi: A magyar hírlapirodalom első százada...* 34. l.
79. *MH* 1795. ápr. 24. 565. l.
80. *MH* 1795. márc. 6. 320. l. Ld. Gálos Rezső: Kármán József. Bp. 1954. 154—160. l.
81. *Tudósítás.* A Magyar Musa 1789. évfolyamához kötve. OSZK. — Vö. még: *MH* 1792. febr. 7. 188. l., 1792. márc. 9. 339. l., 1792. szept. 14. 402. l., 1793. márc. 1. 285. l. A Szacsavay és a Görög Demeter közti viszonyra nézve ld. még: Csaplár Benedek: Révai Miklós. Bp. 1881—89. II. 413—415. l. — Szerinte Szacsavay viselkedése volt e kedvezőtlen viszonynak az oka, mert Görögre és Péczelyre is „agyarkodott”.
82. *Magy. Tud. Társ. Évkönyve* 1835. 32. l. — Megalakulására nézve ld. *Hofbauer: i. m.* 37. l.
83. *MH* 1793. márc. 1. 278. l.

84. *MH* 1794. ápr. 4. 481—482. l. — E közleményről a *Csokonai-életrajzok* csaknem kivétel nélkül említést tesznek.
85. *MH* 1803. febr. 11. 178. l. — Ezekből az évekből való *Csokonainak A szabadságjához c. verse*, amely egy svájci nemzeti dalnak *Görög* részére készített fordítása volt, amely azonban a censura miatt nem jelenhetett meg a lapban. Ld. *Ferenczy Zoltán: Csokonai Bp.* 1907. 121. l.
86. *Figyelő* 1877. II. 237. l.
87. *Csokonai Mihály minden munkái*. Kiadta *D. Schedel* Ferenc. Pest, 1845. 862—865. hasáb.
88. *Waldapfel* József szerint talán a megbocsátani nem tudó debreceni informátorok közbelépésére kell gondolnunk. (*A magyar irodalom a felvilágosodás korában*. 2. kiad. Bp. 1957. 246. l.)
89. *Julow* Viktor: *Fazekas Mihály*. Bp. 1955. 38—41. l.
90. *MH* 1792. dec. 7. 840. l.
91. *Jegyzések Légrády Imre udvari ágens munkácskájából Toldi Ferencről*. 2 r. Akad. kézirat-tára, 2 r.
92. *MH* 1798. febr. 16. 231. l.
93. *Kis János emlékezései életéből*. Sopron, 1845—1846. I. 7—8. l.
94. *HMNT* 1790. márc. 2. 279. l.

Der Wiener „Magyar Hírmondó“ (Ungarischer Bote 1789-1803)

KÓKAY GYÖRGY

Von den ungarischen Zeitungen, die im 18. Jahrhundert zu Wien erschienen sind beschäftigte man sich kaum mit dem *Magyar Hírmondó*, den Demeter *Görög* und Sámuel *Kerekes* im Jahre 1789 unter dem Titel *Hadi és Más Nevezetes Történetek (Kriegs- und andere nennenswerte Ereignisse)* gegründet hatten. Zur Erscheinung des Blattes gab der Türkenkrieg den unmittelbaren Anlass, es wurde aber auch nach dem Friedensschluss nicht eingestellt, weil die Redakteure mit ihrer Zeitung ausser den Kriegsberichten auch andere Zielsetzungen hatten. Sie schlossen sich den Bewegungen an, die die Entwicklung der nationalen Sprache und Literatur förderten und wollten durch die Berichterstattungen ihres Blattes den geistigen Horizont der ungarischen Gesellschaft erweitern.

Das Leserpublikum nahm sich des Blattes bereitwillig an, seine Abonnentenzahl wurde viel grösser als die der anderen zeitgenössischen Zeitschriften. Dieses Publikum bestand grösstenteils aus Mitgliedern des niederen Adels und der Intelligenz, die Berichte erreichten aber — zwar mittelbar — auch die Bauernschaft. Der Nachrichtendienst des Blattes referierte über die französische Revolution und über die bedeutenden europäischen Ereignisse der Epoche, gleichwie über die Neuigkeiten des heimischen Lebens. Die Kommentare über diese Nachrichten beweisen, dass die Redakteure der Zeitschrift von der Weltanschauung der Aufklärung beeinflusst waren.

Sie standen mit den bedeutendsten ungarischen Schriftstellern des Zeitalters in regen Beziehungen, sie veröffentlichten ihre Werke oder berichteten über die neu erschienenen

Bücher. Sie pflegten einen besonderen Umgang mit einigen führenden Persönlichkeiten der ungarischen Jakobiner. In ihrem Blatt schrieben sie oft über das Elend und Ausgeliefertsein des Volkes und schlugen zur Milderung seiner Lage verschiedene wirtschaftliche Reformen vor.

Nach der Unterdrückung der ungarischen Jakobinerbewegung wurde die Zeitung wegen der Zensurenverhältnisse eintöniger, die Aufgeklärtheit der Redakteure musste sich nur auf den Dienst der nationalen Sprache und Literatur beschränken. Der Regierung war aber der *Magyar Hirmondó* auch so ein Dorn im Auge: den ersten günstigen Anlass, die Ernennung von Demeter Görög zum Hofmeister im Jahre 1803, benützte sie zur Einstellung seines Blattes.